JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

ALAPÍTVA 1866.

A Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Bizottságának folyóirata

TARTALOM

Tanulmány

CSÉKA ERVIN:
Bevezető 113

KIRÁLY TIBOR:
A büntető eljárási kódex tervezetének helye a magyar büntető eljárásjog fejlődésében 117

BÁRD KÁROLY:
A büntető eljárási törvény tervezete az európai jogfejlődésben 121

ERDEI ÁRPÁD:
Az inkvizíciós és a kontradiktórius vonások a büntető eljárási jogrendszerekben 127

Szemle

Szabó András köszöntése (KEREZSI KLÁRA–NAGY FERENC) 131

Jogirodalom-Jogélet

HALMAI GÁBOR:
Megalakult az Emberi Jogi Információs és Dokumentációs Központ 135

LIII. évfolyam 1998. április

4.

Contents

Studies
ERVIN CSÉKA:
Introduction
TIBOR KIRÁLY:
The Place of the Bill on the Procedural Code in the Progress of Hungarian Criminal Procedural Law
KÁROLY BÁRD:
The Relationship Between the Bill on the Code and European Laws
ÁRPÁD ERDEI:
Inquisitional and Contradictious Characteristics in Criminal Procedural Legal Systems
Review
KLÁRA KEREZSI-FERENC NAGY:
The Salutation of András Szabó
Legal Life – Legal Literature
GÁBOR HALMAI:
Human Rights Information and Documentation Center is Established

Inhalt

Abhandlung
ERVIN CSÉKA:
Einführung
TIBOR KIRÁLY:
Der Platz des Entwurfs des Strafverfahrensgesetzbuchs in der Entwicklung ungarischen Strafverfahrensrechts
KÁROLY BÁRD:
Der Entwurf zum neuen Strafverfahrensgesetz in der europäischen Rechtsentwicklung
ÁRPÁD ERDEI:
Inkvisitorische und kontradiktorische Characteristichen in der Strafverfahrensmäßigen Rechtssystemen
Rundschau
KLÁRA KEREZSI-FERENC NAGY:
Die Begrüßung von András Szabó
Rechtsliteratur – Rechtsleben
GÁBOR HALMAI:
Das Zentrum für menschenrechtlichen Informationen und Dokumentationen ist gestaltet worden

SZERKESZTŐSÉGI KÖZLEMÉNY

A „Jogtudományi Közlöny" szerkesztőségében beállott változások kapcsán tájékoztatjuk kedves olvasóinkat és szerzőinket, hogy a lap szerkesztője 1998. március 1-től Dr. Szalai Éva, az Alkotmánybíróság tanácsadója, egyetemi adjunktus (telefonszáma: 212-11-91), míg a szerkesztőség adminisztratív teendőit 1998. február 1-től ugyancsak az Alkotmánybíróság munkatársa: Kámán Zsuzsánna látja el (telefonszáma: 212-11-80, 212-11-81).

Jogtudományi Közlöny • A MTA Állam- és Jogtudományi Bizottságának folyóirata.
A Szerkesztő Bizottság vezetője: **Dr. Szabó András** főszerkesztő.
A Szerkesztő Bizottság tagjai: Dr. Gáspárdy László, Dr. Lamm Vanda, Dr. Rácz Attila.
Felelős szerkesztő: **Dr. Vörös Imre,** Szerkesztő: **Dr. Szalai Éva**
A szerkesztőség címe: 1015 Budapest, I. Donáti u. 35-45.
Levélcím: 1525 Budapest, Pf.: 773. • Telefonszám: 212-1185; Fax:212-1184.

Kiadja a LOGOD Bt. 1012 Budapest, Logodi u. 49. Telefonszám/fax: 175-1490.
Előfizethető a LOGOD Bt. számlaszámain;
belföldön : 11701004-20141604 számlaszámon, külföldön: CART HUHB 73476020-USD,
vagy CART HUHB 73476038-DEM vagy CART HUHB 73476046-ATS számlaszámokon

Felelős kiadó: Buday Miklós ügyvezető igazgató. • Tipográfia: Váradi Levente
Nyomdai előkészítés: LOGOD Bt. • Terjeszti a LOGOD Bt. Megrendelhető a kiadó címén,
valamint a Jóbarát '92 Bt-nél: 1277 Budapest, Pf. 80., Tel./fax:(36-1) 201-8448

Előfizetési díj belföldön egy évre: 5947 Ft, külföldön 78 USD • 96 DEM • 600 ATS.
Egyes lapszámok külön is megvásárolhatók, 500 Ft/szám áron, melyet a postaköltség felszámolásával kézbesítünk.
Nyomdai munkálatok: Alfaprint Kft., Felelős vezető: Barabás Gábor. • HU ISSN 0021-7166

TANULMÁNY

Bevezető

✍ *Cséka Ervin nyugdíjas egyetemi tanár*

A büntető eljárási kódex-tervezet (a továbbiakban: Tervezet) több szabályozási elve *helyeselhető* (pl. az ügyész joghelyzete, a nyomozási bíró feladatai, a rendkívüli felülvizsgálat, stb.). Ugyanakkor a Tervezet alábbi rendelkezései *vitathatók.*

Kifejezetten a tárgyalásra vonatkozó szabályokat *szerkezetileg* a tárgyalási részben s nem a bírósági eljárás általános szabályai között lenne célszerűbb elhelyezni.

Az *alapelvek* helyett bevezetett, részben a kódex elején, részben az egyes eljárási szakaszoknál található általános rendelkezések érdemben hiányosak; nincs szabályozás az igazság megállapításáról és a közvetlenség követelményéről. A hivatalból való eljárás megfogalmazásából, akárcsak a hatályos jogban (Be. 2. §), éppen a lényeg, az egyéb eljárásokkal szemben érvényesülő differencia specifica hiányzik; t. i. hogy a büntető eljárást a hatóságok, a törvényi feltételek meglétében, általában arra tekintet nélkül megindítják, hogy azt kezdeményezték-e vagy sem. „A vád bizonyítása a vádlót terheli." (Tervezet 4. §). Pontosabb lenne így: „A vádló feladata, hogy a vád alapjául szolgáló bizonyítási eszközöket a bíróság elé terjessze." A vádbeli tényállás valóságának - bizonyítottságának - megállapítása ugyanis a bíróság feladata is. (Hivatalból, még a keresztkérdezéses rendszerben is; 305. §.)

A *megyei bíróság hatásköre* túl széles, a mostani kb. tucatnyi bűncselekménnyel szemben több tucatra terjedő. Ez jelentősen megnöveli a kétfokú fellebbviteli rendszerben a harmadfokon eljáró Legfelsőbb Bíróság elé kerülő ügyek számát.

A *pótmagánvádlóként* fellépés további esete lehetne az is, hogy a sértett fellebbezhetne az ügyész által meg nem fellebbezett felmentő ítélet ellen. (Így: 1896. évi XXXI-II. tc.-be foglalt Bp. 52. §, 383. § III. 2. b) pont.)

A Tervezet szerint a *bizonyítékokat* az ügyész és a bíróság értékeli (78. § (3) bek.), pedig a nyomozó hatóság is szükségképpen értékel akkor, amikor a bizonyításra alkalmas eszközöket összegyűjti, kiválogatja.

A különösen védett *tanú* egyik változata, ha „vallomása kiemelkedő súlyú ügy lényeges körülményeire vonatkozik" (97. § c) pont). Észrevétel: a „kiemelkedő súlyú ügy" nagyon is relatív fogalom; másrészt a nem védett tanút is csak lényeges körülményekre hallgatják ki (75. § (1) bek.). Indokolatlan megadni a nyomozásban - a Tervezet indokolása szerint a tanú kíméletét szolgáló azt a lehetőséget, hogy a hatóság engedélyével a tanú kizárólag írásban tehessen vallomást (181. § (3) bek.). Ezáltal ugyanis elvész a hagyományosan verbális bizonyítási eszköz pszichológiai jellemzőinek hasznosíthatósága. (Egyébként is a „tanú védelmének" intézményét szükségtelen kiegészíteni a „tanú kíméletének" intézményével.) Sérti a tanúvallomás-megtagadási jogosultság hatályosulását, hogy a tárgyaláson fel lehet olvasni (s így bizonyítékként értékelni) - egy kivételtől eltekintve - annak a tanúnak nyomozati vallomását, aki a tárgyaláson kíván élni vallomás-megtagadási jogával (296. § (3) bek.).

Az *előzetes letartóztatás* leggyakrabban előforduló jogalapját, a szökés veszélyét nem indokolt felcserélni azzal, hogy: a terhelt „jelenléte másként nem biztosítható" az eljárásban (129. § (2) bek. b) pont). Annál is kevésbé, mert a miniszteri indokolás szerint az utóbbi letartóztatási okot éppen a szökés veszélye és a cselekmény súlya alapozhatja meg. Helyeselhető az előzetes letartóztatás lehetséges leghosszabb tartamának törvényi megállapítása, de túlzott e tartam mértéke, a három év. Indokolt lehet bizonyos esetben a letartóztatás végső tartamát törvényileg korlátozni (pl. hat hónapra), de éppen nem a Tervezet-ben megjelölt esetben, t. i. ha a letartóztatás oka „a bizonyítás meghiúsításának veszélye". Ez ugyanis valószínűleg a legnyomósabb ok a letartóztatásra.

A *gyanúsítottnak* a feljelentés elutasításával vagy a nyomozás megszüntetésével való megjutalmazása az *együttműködésben* kínált (más személy elleni eljáráshoz felhasználható) előnyért, elvileg is aggályos szabályozás (még ha a bűnözés elleni kétségbeesett küzdelemben más országok is alkalmaznak hasonló megoldásokat); sérti ugyanis az officialitás eljárási és törvény előtti egyenlőség alkotmányos elvét. Amellett a gyakorlatban is kétes értékű (el is tekintve attól, hogy a legkülönbözőbb irányú visszaélésekre ad alkalmat), mert a legbizonytalanabb, legingatagabb, szubjektív alapon nyugszik: a rendszerint kideríthetetlen érdekeltségű gyanúsított nyilatkozatán.

A *hazugságvizsgáló* készüléket és eljárást, az elméletben és a gyakorlatban nem egyöntetű elfogadottsága ellenére, a Tervezet processzuális intézménnyé emeli, mellőzve a miniszteri indokolásban az érdemi megokolást.

Visszalépés a hatályos joghoz képest (Be. 134. § (1) bek., 1989. évi XXVI. törvény. 18. §) az a rendelkezés (184. § (2) bek.), hogy a *nyomozásban a védő* csak a védelem által indítványozott tanú kihallgatásánál lehet jelen, továbbá, hogy a gyanúsítotthoz és a tanúhoz közvetlenül nem tehet fel kérdéseket, hanem ezt csak indítványozhatja.

Kár elhagyni a hatályos jognak (Be. 145. § (6) bek.) azt a rendelkezését, hogy az előzetesen letartóztatásban levő *gyanúsítottat a vádemelés* előtt az ügyész köteles *kihallgatni.*

Ki kellene mondani a Tervezet-ben, hogy *a sértett a vádemelés elhalasztása miatt* jogorvoslattal élhet.

Vitatható, helyes-e a *tárgyalás nyilvánosságának* kizárására lehetőséget adni olyan túlzottan általános jellegű okból, mint „az eljárásban résztvevő személyek vagy a tanú magánéletének védelme" (237. § (3) bek. c) pont). Egy ellentmondás: a nyilvánosság törvényes ok nélküli kizárása súlyos eljárási szabálysértés (373. § II. e) pont), mégis ilyen címen külön fellebbezésnek nincs helye (238. § (1) bek.).

Tárgyaláson rendzavarás miatt őrizetbe vétel csak a vádlottal szemben volna indokolt (245. § (4) bek.). Kérdéses a védővel és a pótmagánvádló képviselőjével szemben alkalmazható rendbírságnak (246. § (2) bek.) vagyis a védőt illetően a Be. 184. § (3) bekezdését módosító 1989. évi XXVI. törvény 20. §-a megváltoztatásának indokoltsága.

A törvény által bevezetett keresztkérdezéssel sem hozható összefüggésbe, de önmagában is vitatható azt a szabályozás, amely szerint *a tárgyaláson a vádlottat az ügyész hallgatja ki* (290. §). A miniszteri indokolás ezt a hazai jogban soha nem alkalmazott megoldást hallgatással intézi el, illetőleg azzal a megnyugtatással (Általános Indokolás III. pont 3. bek.), hogy „a vádlottat nem a tanúkra vonatkozó szabályok szerint" kell kihallgatni (miként az angolszász jogban).

Az a szabályozás (291. §), hogy *a tárgyaláson a vallomástételt megtagadó vádlott nyomozati vallomását* a tanács elnöke *felolvassa* vagy felolvashatja (a miniszteri indokolásban ez csak lehetőség), súlyosan sérti a védelem és a közvetlenség elvét. Formális úton való kijátszása (tárgytalanná tétele) a vádlott részére a Tervezetben (117. § (2) bek.) biztosított annak az érdemleges eljárási jogosítványnak, hogy „a vallomástételt a kihallgatás folyamán bármikor megtagadhatja". A legnagyobb mértékben aggályos, hogy a tárgyaláson már csak okiratinak minősülő (közvetett) bizonyítási eszköz pótolja a verbális (közvetlen) bizonyítási eszköz hiányát. Lehetővé válik, hogy adott esetben a bíróság kizárólag nyomozati beismerés alapján mondja ki bűnösnek a tárgyaláson vallomást nem tevő vádlottat. A nyomozati beismerés felhasználható (117. § (2) bek.) ugyan a vádemelés megalapozásához, de a beismerésnek nem lehet az eljárás minden szakaszában fennálló, „örök örvénye" a bármikori kihallgatása során vallomás megtagadási joggal rendelkező vádlottal szemben.

A *kötelező keresztkérdezés* (felek, illetőleg képviselőjük általi kihallgatás) a tárgyaláson: nem a felek rendelkezési jogának megnyilvánulása - aminek a Tervezet szánja, - hanem szigorú kogens jellegű eljárási intézmény, amelynek igénybevételében a felek akaratnyilvánítása ki van zárva. Nagyon is vitatható ennek az intézménynek a büntető ügyek igazságosabb és alaposabb elbírálását elősegítő hatása, mivel a tanács elnöke a felek érdemi bizonyítási tevékenységéhez csak mintegy kisegítő jelleggel, kérdések feltevésével kapcsolódhat. Így kicsúszhat kezéből az igazságkeresés irányítása, pedig az igazság-megállapítás kérdésében az általa vezetett bírósági tanácsnak kell felelősséggel döntenie. A miniszteri indokolás mellőzi az érdemi indokokat a keresztkérdezés intézményének helytállósága mellett és nem szól a bírósági pertartamot érintő, várható következményéről sem. Valószínű, hogy ez a következmény kedvezőtlen lesz.

A *kétfokú fellebbviteli rendszerben,* bármilyen szabályozás mellett is, az ügyek jelentős részében elkerülhetetlen a pertartam meghosszabbodása. Ez a hatás csak akkor mérsékelhető némileg, ha a *másodfokú bíróság* tény- és jogkérdésben *teljes felülbírálati és reformatórius döntési* jogkörrel rendelkezik (az eljárási szabálysértések kasszációs orvoslási lehetősége mellett), míg a harmadfokú bíróság jogköre csak a jogkérdésekre terjed ki. Kétfokú fellebbviteli rendszerben ezért a másodfokú bírósági eljárásban nincs helye - a Tervezetben (351-352. §§) fenntartott tényálláshoz kötöttségnek és a megalapozatlanság „fogalmának". A másodfokú bíróságot fel kell jogosítani arra, hogy: az iratok tartalma, a ténybeli következtetések, illetőleg a másodfokú tárgyaláson felvett részleges vagy teljes (megismételt) bizonyítás alapján az első fokú ítéleti tényállást kiegészítse, helyesbítse, illetőleg részben vagy egészben eltérően állapítsa meg. Ha a másodfokú bíróság akár csak a Tervezet-ben (376. §) írt kivételes esetekben ténykérdésben is hozhat kasszációs határozatot, a bírósági eljárások rendszeres elhúzódását nem lehet megakadályozni.

Elvileg helyteleníthető az a tervezett (384. §) megoldás, amely szerint a másodfokú bíróság *saját* - nemcsak pervezető jellegű *határozatát megváltoztathatja,* illetőleg, hogy bizonyos esetekben a másodfokú bíróság egyik tanácsának határozatával szemben *ugyanazon másodfokú bíróság* másik tanácsánál lehet jogorvoslást keresni.

Amennyire helyénvaló a *harmadfokú eljárásban* a tényálláshoz kötöttség szabálya és mindennemű ténykérdési felülbírálat kizárása, annyira indokolatlan büntető anyagi *jogkérdésben* a harmadfokú bíróság *felülbírálati és reformációs döntési jogkörének* tervezett (388., 398. 400. §§) *korlátozása* (az ún. büntetőjogi főkérdésekre redukálása, a büntetéskiszabásnál további megszorításokkal). Ha már kétfokú a fellebbviteli rendszer, nem helyes bármilyen korlátokat állítani a harmadik s különösen a legmagasabb fórum, a Legfelsőbb Bíróság érdemi döntése elé (kivéve természetesen a reformatio in peius tilalmát). Ugyanakkor a jogorvoslati jogosultság elvének túlhajtását jelentené a harmadfokú bíróság - akármilyen szinten hozott határozata ellen bármilyen *rendes jogorvoslat* megengedése (402. §).

A büntetőparancs, de különösen a *bíróság elé állítás* lehetőségének túlzott kiterjesztése felveti a kérdést, vajon az egyszerűsítés, gyorsítás szempontjai szinte szükségképpen meg kell, hogy előzzék a garanciális megfontolásokat, így a büntető eljárás érdemi feladata az igazság megállapítása és az igazságos döntés feltételeinek reális biztosítását ?

A miniszteri indokolás szerint a *tárgyalásról való lemondással* rendkívül leegyszerűsödik a bírósági eljárás. Ezt valóban nehéz volna vitatni, legfeljebb az intézmény processzuális jogi konstrukcióját illetően merül fel néhány kérdés: A büntető eljárásban végbemenő igazságszolgáltatás klasszikus intézménye, a tárgyalás nem egyéb, mint a terhelt egyik eljárási jogosítványa, amelyről egyszerűen (csekély ügyészi támogatással) le lehet mondani ? Mi a viszony e külön eljárást megalapozó beismerés kiemelt törvényi jelentősége, illetőleg a bizonyítási eszközök és bizonyítékok előre meghatározott bizonyító erejét kizáró törvényi szabályozás (78. § (2) bek.) között ? E külön eljárásban mi a vád tárgya (ténybeli és jogi tartalma): az, amit a vádlott beismer, avagy a vád „megformálásában" van szerepe az ügyésznek is ? A büntetésnek a törvény által jelentősen leszállított keretek közötti megállapítása összhangban van (lehet)-e az igazságosság és a törvény előtti egyenlőség követelményével?

CSERNAVÖLGYI ANTAL

Fegyvert, s vitézt éneklek

A Fegyvert, s vitézt éneklek című katonanapló gyűjteményben az író-szerkesztő Csernavölgyi Antal emléket kíván állítani a magyar katonáknak. A mintegy száz évet (1848-1946-ig) átfogó könyv három háború résztvevőinek élet- és érzésvilágába enged bepillantást, nem summázva – ahogy a történelemből ismerjük – hanem a túlélő katonák tapasztalatán keresztül, akik a velük megtörtént eseményeket leírták.
A könyv a katonák legbenső énjét tárja fel az olvasók előtt, ahová csak nagyon kevesen pillanthattak be az elmúlt időkben, mert a katonáknak célszerűbb volt hallgatni. Az érzéseknek minden irodalmi szándék nélküli felidézése művészi élményt ad.

A mű megvásárolható vagy megrendelhető a kiadónál: Logod Bt., 1012 Budapest, Logodi u. 49., Tel./fax: 214-2453, 175-1490

MEGJELENT!

PATAY-FENYÉR:

KÖZBESZERZÉSI
döntvények, tapasztalatok

A Logod Bt. 1998. elején kiadta a Közbeszerzési döntvények, tapasztalatok című művét, mely többek között tartalmazza az 1996-97. évi publikus közbeszerzési döntvények-, határozatok kivonatait.

A közbeszerzésekkel kapcsolatban - jórészt újdonsága miatt - sok értelmezési és eljárási probléma vetődött fel. A vitás kérdésekben a Közbeszerzési Döntőbizottság dönt. E döntvények lényegében arra adnak választ, hogy a közbeszerzésekről szóló törvény egyes rendelkezéseit a Közbeszerzési Döntőbizottság, mint ügydöntő hatóság, hogyan értelmezi. A döntések szövegükben hosszúak és bonyolultak, ezért igény mutatkozott az újabb eseteknél hivatkozási alapul is felhasználható, tartalmi lényeg közreadása iránt.
A döntvényekhez kapcsolódóan a szerzők beszámolnak az ügyvédi tevékenységük során szerzett széleskörű tapasztalataikról, gyakorlati fogásokról, amelyek segíthetik, a közbeszerzésben érintett vezetők és jogászok munkáját.

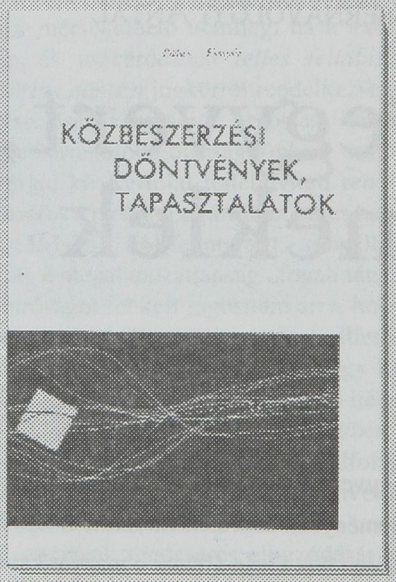

A közbeszerzés a magyar piac egyik meghatározó eleme Már most rendelje meg ezt a fontos kiadványt!

PATAY-FENYÉR: *Közbeszerzési döntvények, tapasztalatok* című könyv ára 2500 Ft+Áfa.

Kiadja és terjeszti a Logod Bt., a kis példányszámú kiadványok speciális kiadója. Megvásárolható a kiadó címén; 1012 Budapest, Logodi u. 49., Tel./fax: 214-2453, 175-1490

LOGOD BT

A büntető eljárási kódex tervezetének helye a magyar büntető eljárásjog fejlődésében*

✍ *Király Tibor akadémikus (Budapest)*

1. A magyar jogtörténet *négy* teljes büntető eljárási *kódexet* tart számon, és ezen fölül hét kódex-*kísérletet*. Ezek közül az első 1792-1795-ből való, az utolsó 1888-ból (a mostanit nem számítva). A törvénnyé lett kódexek - 1896-tól számítva - egy évszázadnak a termékei és mindegyik valamilyen korszakváltáshoz vagy legalábbis ideológiai-eszmei (felfogásbeli) változáshoz tapadt. Ez áll a be nem teljesült tervezetekre is: az 1792. évi a felvilágosodás, az 1843-ik évi a polgári átalakulás eszméinek körében fogant. Talán mondani sem kell, hogy az 1896. évi kódex a polgári korszak, az 1951. évi a diktatórikus szocializmus korszakának, az 1973. évi a lágyabb, a Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmányát elfogadni készülő szocialista jogalkotás kódexe.

Büntető eljárási jog Magyarországon a kódexek előtt is volt, de talán túlzás volna, ha a mostani *1997. évi kódex-tervezetre* a kódexek előtti szokásjogon is alapuló jogot akarnánk rávetíteni. Elég nagy feladat az is, ha a mostani kódex-tervezetet a törvénnyé lett kódexekkel vetjük egybe. Mert kérdés: az összehasonlításban mit mihez mérjünk hozzá: intézményt intézményhez, elvet elvhez ... vagy valami mást?

Valószínű, hogy időtálló összehasonlítási alapnak kínálkozik a büntető eljárásra ráruházott társadalmi feladat: a bűnösök felelősségre vonása és az e célra biztosított jogi eszközök a kódexekben, illetőleg a jelen Tervezetben.

A büntető eljárásban - legalábbis a mai fölfogás szerint - az egyik és a másik oldalon szereplők, tehát a bűnüldözők, a vádló, illetve a gyanúsított, vádlott számára biztosított jogok, jogi eszközök között bizonyos *egyensúlynak* kell lennie. Szimbolikusan ezt az egyensúlyt szokás „a fegyverek egyenlőségének" nevezni, tudva, hogy formális egyenlőségről van szó.

A továbbiakban a vizsgálódást a fegyverek egyenlősége alapján végzem, elindulva a nyomozási szakasztól.

2. A *bűnüldöző* számára *előnyt* (ha mást nem: lélektani előnyt) hoz, ha a gyanúsított le van tartóztatva, ezzel ui. mozgásképtelenné válik, és a védelemnek személyes ellátásában akadályozva van. A Tervezet szerint azonban az eljárás elrendelése nem a nyomozóhatóság, nem az ügyész, hanem a *bíróság* kezében van. - Hogyan volt is ez korábban?

Az *1896. évi Bp.* megkülönböztette az előzetes letartóztatást és a vizsgálati fogságot. Ítélő bíró, vádtanács, vizsgáló bíró rendelhette el, ez utóbbit maximum 3 havi időtartamra (l. 537. §-t). Az előzetes letartóztatás és a vizsgálati fogság biztosítékkal, valamint kezességgel megváltható volt, - ezt az 1363/45. ME. rendelet törtölte. Az 1896. évi Bp.-t felváltó, illetve követő kódexekből és novellákból különböző jellemző vagy lényeges változásokat jegyezhetünk fel. Az *1951. évi III. törvény (Bp.)*, bevezeti az őrizetet - 72 óráig tarthat, és csak egyféle fogságot ismer: az előzetes letartóztatást. A büntető eljárás első szakaszában, a nyomozásban az ügyész, vagy az ő jóváhagyásával más nyomozóhatóság rendeli el (98. §). A legfőbb ügyész a tartamot - 2 hónapon túl - korlátlan időre meghosszabbítja. Fenntartják és nevesítik a lakhelyelhagyási tilalmat (104. §).

Az *1973. évi I. tv. (Be.)* az előző (1951. évi) Bp-től különösen abban tért el, hogy előírja:

- az előzetes letartóztatásról értesíteni kell a letartóztatott hozzátartozóját (az emberek ne tűnjenek el nyomtalanul), gondoskodni kell a felügyelet nélkül maradt gyermekekről (93-4. §);
- a bíróság által elrendelt egy évet meghaladó előzetes letartóztatás indokoltságát a Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálja (95. §).

A *80-as években* rohamléptekben jöttek a változások: az 1987. évi IV. tv. megvonta a nyomozóhatóság jogát az eljárás elrendelésére, azt a vádirat benyújtásáig kizárólag az ügyész gyakorolhatta (10. §). Az 1989. évi XXVI. tör-

* Az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottsága által 1997. szeptember 28.-án rendezett konferencián elhagyott előadás alapján *(szerk.)*.

vény az őrizet időtartamát öt napban jelölte meg, az eljárás elrendelése kizárólag bírósági jogkörbe került; az ügyészt az indítványozás joga illeti meg.

A *Tervezet* (és -Javaslat) normáit nem akarom részletesen ismertetni, csak néhány megjegyzés erejéig. A Tervezet az 1989. évi novellára épít, annak rendszerét továbbfejleszti, árnyalja. Kötelezővé teszi pl. az előzetes letartóztatás indokoltságának hat havonta történő felülvizsgálatát a bírósági szakaszban. Következetesebbé teszi az indokolási kötelezettséget, mert az, hogy a szökés stb. veszélye „megalapozottan feltehető..." tényekből levont következtetésből ered, és e tényeket illik felmutatni. Leglényegesebb azonban a nyomozási (alapjogi) bíró megjelenítése és eljárásának a meghatározása.

E tárgykörben végül megemlítem, hogy a Tervezet feléleszti óvadék néven a korábbi (1896. évi) biztosítékot, amelyet néhányan tiszta amerikai dolognak tartanak, ami többféle ok miatt téves.

3. Talán kissé hosszasan időztem az *előzetes letartóztatásnál,* pedig csak be akartam mutatni, hogyan változott a jog álláspontja e jogi intézményről, amely a gyanúsítottat mozgásképtelenné teszi, a védelem személyes ellátását korlátozza, *egyenlőtlen jogi helyzetbe* juttatja őt.

Az előzetes letartóztatás, a vizsgálati fogság egyik legsúlyosabb, néha a legkíméletlenebb beavatkozás az ember jogaiba, az életvitelébe, és ezért építenek a szabályai közé különféle garanciákat, és a helyettesítésének lehetőségeiről gondolkoznak. De a terhelt személyes szabadságának a korlátozása - amint hogy az a bűnüldözés számára nélkülönhetetlen eszköz, a bizonyítási eszközök, a gyanúsított jelenlétének biztosítása céljából - a terhelt számára a fegyverek egyenlőtlenségét hozza, alig behozható hátrányt okozva.

De ne feledkezzünk meg arról sem, hogy a nyomozóhatóság, az ügyész több *más* kényszerintézkedéssel élhet, ilyennel mint a házkutatás, motozás, lefoglalás, útlevél elvétele stb. A Tervezet szerint ezeknél is szerepet kap a nyomozási bíró. Megjegyzendő, hogy az 1896. évi Bp. szerint is a házkutatás stb. elrendelése bírósági jogkörbe tartozott; de ha a késedelem veszéllyel járt, a rendőri hatóság is elrendelhette a kényszercselekményt - mint ahogyan ez ma is, és a Tervezet szerint is így van.

4. Vannak-e a nyomozási szakaszban a terhelt oldalán olyan eszközök, amelyek az ügyész, a nyomozóhatóság eszközeinek ellensúlyát alkothatnák? És egyáltalán kelle, szabad-e ilyesmire még csak gondolni is? Az ügyész, a nyomozóhatóság hivatalból jár el *(ex officio)*, az officialitás parancsainak engedelmeskedik és ez helyén való. De - írta 1915-ben *Angyal Pál* erről - „Valósággal alkotmányjogi szempontok állanak itt szemben a processzuális követelményekkel, s ezek akármelyikének kizárólagos érvényre emelése vagy csak túlsúlyra juttatása rendkívüli veszélyekkel járna." - És ma sincs ez másképp.

A *terhelt eszközeit* a védelem szóban foglalhatjuk össze, a személyesen ellátott és/vagy a védő által biztosított védelemben. Ezek az eszközök távolról sem versenyezhetnek olyanokkal, mint az előzetes letartóztatás, a házkutatás stb., amelyeknek a hatóságok privilégiumában kell lenniük, már csak más polgárok jogainak épsége, megóvása érdekében is. A védelem főeszközei a nyomozásban az indítvány, az észrevétel, az ügyismeret, a jelenlét joga, a terhelt és a védő szabad érintkezésének a joga.

Ami a jelenlétet illeti, a vizsgálatról az 1896. évi Bp. azt mondta: „A vádló és a védő a terheltnek és a tanúknak a kihallgatásánál rendszerint nem lehetnek jelen." (125. §) Az 1973. évi Be. ennél bőkezűbb: a vádló és a gyanúsított úgyszólván minden nyomozási cselekménynél jelen lehet, a tanúkihallgatásnál azonban engedélytől függően (134. §). Az 1989. évi Be. novella (XXVI. törvény) ezen is lazított, eszerint: a védő a tanú kihallgatásánál már asszisztálhat, sőt hozzá kérdéseket intézhet (18. §).

A *Tervezet szigorúbb* ennél - amit az ügyvédek igencsak kifogásolnak - a 184. § szerint ugyanis a védő csak az általa, illetve a gyanúsított által indítványozott tanú kihallgatásánál lehet jelen. Tény ami tény: ez korlátozásnak látszik, ami összefügg azzal, hogy a Tervezetben nem gondoltak ügyféli kontradiktórius nyomozásra; ezt a jelleget a tárgyalás számára kívánták fenntartani többkevesebb sikerrel.

A Tervezet azonban éppen a fegyverek egyenlőségét elősegítendő megkísérli megoldani a védelem által felkért szakértő jogi helyzetét, mondván: ha a szakértői minőségét az ügyész elismeri, akkor szakértői vizsgálatokban közreműködhet, és majd a tárgyaláson teljes jogú szakértő lehet (112. §).

Azt mondjuk, hogy a védelem nem versenyezhet a nyomozásban a hatóságokkal az ezeket megillető jogi eszközök választékában és feltehetően a hatékonyságában sem. A Tervezet azonban az 50. §-ában kimondja, hogy „A védő a védelem érdekében tájékozódhat, a jogszabályokban biztosított lehetőségek kereti között adatokat szerezhet be és gyűjthet." Ilyen külön felhatalmazó szabályra talán nem is volna szükség, ha nem kísérte volna gyakran vagy minduntalan a védő tájékozódását a bűnpártolás gyanúja.

Külön érdemes feltenni a kérdést: vajon a *kirendelt védő* tevékenysége csökkenti-e a távolságot a fegyverek egyenlőtlensége és hatékonysága között? Az Állampolgári Jogok Biztosának erre irányuló vizsgálata negatív válasz megadására jogosított fel, és talán az ő kezdeményezésére került be a Tervezetbe, hogy a védő köteles a terhelttel a kapcsolatot késedelem nélkül felvenni. (50. §)

5. Az eddigi áttekintésből megengedhető az a *következtetés,* hogy a Tervezet egyfelől *felruházza a nyomozóhatóságokat* azokkal a jogi eszközökkel, amelyek szükségesek a bűncselekmény feltárása, a bizonyítékok felkutatása, biztosítása, a terhelt kézrekerítése céljából, másfelől *meghatározza a terhelt jogait,* biztosítja a védelem feltételeit. Ez utóbbiak garanciái 1951-ben - 1896-hoz képest - csökkentek, de 1973 óta folyamatosan növekedtek. Mindazonáltal az eljárás nyomozási szakaszában

a hatóságok jogi fegyvertára túlsúlyban van - és szerintem ez aligha lehet másképp.

Meg kell jegyezni, hogy 1896 és 1973 óta gyarapodtak a hatóságok jogi eszközei:

- 1973-ban még csak a nem kézbesített postai, távközlési küldemény lefoglalásáról esett szó (101. §). A Tervezet - a rendőrségi törvény után és alapján - bővíti a titkos adatszerzés lehetőségét: magánlakás technikai eszközzel megfigyelhető, telefon lehallgatható (202. §);
- a terhelt, a sértett, a tanú köteles szakértői vizsgálatnak magát alávetni (106. §);
- a terhelt vallomása a nyomozásban poligráf alkalmazásával vizsgálható (182. §).

Itt ezeknél és másoknál is belebotlunk az *eljárási garanciák* kérdésébe. És a garanciákra tekintettel - másról nem szólván - a nyomozási bíró szerepéről ejtek pár szót.

6. A nyomozási bíró a nyomozásban a bűnüldöző és a terhelt között a harmadik, a *pártatlan személy,* aki az ügyet elfogulatlanul látja és így dönt. Némely nyomozási cselekmények azonban nemcsak a terhelt jogaiba történő beavatkozással járhatnak - hanem másokéba is, mint pl. a házkutatás, a telefonlehallgatás -, és itt különösen indokolt a nyomozási bíró feljogosítása a döntésre. Láttuk, hogy az 1896. évi Bp. is a kényszerítő intézkedések javát bírósági hatáskörbe utalta. Az, amiért ma megint a bírósági hatáskörbe utalást szorgalmazzuk, az nem a történeti példa vonzása, hanem az a meggyőződés, hogy az alkotmányos jogok korlátozásáról bírónak kell döntenie.

De kérdezhetik, miért ne az ügyész döntsön? Azt válaszolhatjuk, hogy egyrészt azért nem, mert a nyomozásbeli szerepe talán nem teszi elfogulatlanná, és ő a perben a jövőbeni ellenfél; másrészt azért nem, mert a nemterheltek, a kívülállók jogaiba való beavatkozásról ugyancsak a bíróságnak illik döntenie.

A nyomozó hatóság oldaláról nézve: mi a hozadéka a fokozott ügyészi jelenlétnek, megnövekedett jogosítványainak, a nyomozási bíró jelenlétének?

- Azt gondoljuk, ezek adják a biztos jogi hátteret, vagy akár a nyugodt hátországot. Erre a nyomozó hatóságnak szüksége van, hogy zaklatástól mentesen dolgozhasson.

7. Az elkövetők közül soknak a kezében van olyan a büntető eljáráson kívüli fegyver, amely rendkívül hatékony, sokszor hallatlan előnyt biztosít, és ez: a titokban elkövetés, a nyomok eltüntetése. Magyarországon az ismertté vált bűncselekmények (466.000) ismeretlen elkövetői közül a kilétet mintegy 240.000 esetben a nyomozás során 1996-ban nem sikerült megállapítani; ez 40 %-is felderítési arányt jelent (60 % ismeretlen marad).[1]

Tegyük mindjárt hozzá, hogy ez a jelenség nem a jogi eszközök elégtelenségének az eredménye. Az ismeretlen elkövető felderítése többnyire óriási tömegű munkát, nagy apparátus mozgatását, elszántságot igényel. De a tömeges méreteket öltő és szervezett bűnözés korában, amikor nem ritkán a sértettek és a tanúk is félnek szerepelni, és nem segítik a nyomozást, amikor a nyomozóhatóságok technikai felszereltsége nem kielégítő, amikor teljesítőképességük határait elérték - akkor a felderítetlenség szükségképpen megjelenik. És ez az, ami a bűnözőknek igazán kedvez.

8. A bíróságok elé az ismertté vált bűncselekményeknek általában csak mintegy 25-30 %-a kerül;[2] különböző okok miatt - mint a felderítetlenség, a jogi feltételek hiánya, az opportunitás érvényesítése - az ügyek többsége a bíróságokat elkerüli. Az I. fokú bírósági eljárásban a vádemelés eredményessége meghaladja a 95 %-ot, ami jónak látszik, mert mutatja, hogy ritka a megalapozatlan vádemelés. De azt is sejteti, hogy az ügy sorsa többnyire eldől a nyomozási és a vádemelési szakaszban, és így a védelemnek a tárgyaláson ritkán van esélye a sikerre.

Vajon *változik-e ez a Tervezet nyomán?*

Induljunk ki abból, hogy a Tervezet a processzuális jogok tekintetében teljes egyenlőséget - mondjuk a fegyverek egyenlőségét - teremt a tárgyalási szakaszban a vád és a védelem között: indítványok, észrevételek előterjesztése, iratismeret, kérdezés, felszólalás, jogorvoslat benyújtása tekintetében.

A Tervezet - amint az közismert - új tárgyalási rendszert - az *ügyféli per* - bevezetését ajánlja, amely azonban csak akkor működőképes, ha a tárgyaláson mind a vádló, mind a védő jelen van. Ez a tárgyalt ügyek mintegy 5-7 %-ban biztosan bekövetkezik (ha a tárgyalt bűncselekmény büntetése 5 évi vagy azt meghaladó szabadságvesztés). Ezen fölül van egy bizonytalan terjedelmű mező (ha a terhelt fogva van, ha az ügyész önként részt vesz a tárgyaláson stb.), ahol a vádló és a védő találkozik, ami lehet akár 30 %, akár kevesebb vagy több.[3] Milyen hatása lesz az új tárgyalási rendszernek a vád eredményességére, a felmentő ítéletek mennyiségére, ma még csak jósolni lehet, amint azt néhányan merészen meg is tették. Végül is kettőn áll a vásár: az ügyészen és a védőn. De a viták hevében azt se feledjük, hogy a bíróság a kérdezésben sincs passzív szerepre kárhoztatva, és hogy nincs kötve a felek bizonyítási indítványaihoz, és hogy hivatalból elrendelheti a bizonyítás kiegészítését. A főkérdés tehát nem a felmentő ítéletek mennyisége, hanem az: igaz, igazságos ítéletek születnek-e?

Az ügyész, illetve a védő *távollétében* a tárgyalás a mostani szisztémához hasonlóan folyik majd, és nehezen feltételezhető, hogy más eredmények születnének, mint a hatályos jog szerint folyt eljárásokban. Az olyan per, amelyben sem a vád képviselője, sem a védő nincs jelen, jobban hasonlít a vizsgálatra, mint a perre, és a bíró sze-

1 1996-ban a feljelentett ismeretlen elkövetők száma 396.416 volt. Ismeretlen maradt 242.239.
2 1996-ban a helyi bíróságok elé 91.893 közvádas és 8792 magánvádas peres ügy került, a megyei bíróságok elé 1.476 büntető és 1.908 katonai büntető peres ügy került - összesen 104.069 - az ismertté vált bűncselekmények száma az előző években a 400 ezret jóval meghaladta.
3 1996-ban az ügyész a vétségi ügyek 21 %-ának tárgyalásán vett részt, ami következtetést enged az önkéntes részvétel gyakoriságára.

repe az inkvizensére, aki egyedül kénytelen megtalálni és megismerni az igazságot. Ilyen perben - nem lévén ott a felek (a vádlott kivételével), de ott van a vádirat - a felek fegyvereinek egyenlőségéről fölösleges töprengeni.

9. Néhány mondat erejéig ki akarok még térni a *harmadfokú eljárás* kérdésére. Amint tudjuk, az 1896. évi Bp. szerint működő harmadfokú eljárást és egyben az ítélőtáblákat a nem feltétlenül jó emlékű 1949. évi XI. törvény törölte el, egyben alkalmat adva a bírói kar megrostálására. Ez a törvény menten gondoskodott új fajta jogorvoslatról, amely később a törvényességi óvás nevet kapta, és amely gyakorlatilag harmadik, illetve harmadik fokon folytatott eljárást indíthatott el. Működött mindaddig, míg az Alkotmánybíróság hibásnak nem minősítette és eltörölte. Helyébe lépett az 1992. évi LXIX. törvény alapján a *felülvizsgálat,* amely gyakorlatilag - nem az elmélet szerint és nem a törvényi besorolás szerint - szintén a harmadfokú eljárás szerepét töltheti be, főként másodfokon befejezett ügyekben folytatható.

A Tervezet szerinti harmadfokú eljárás ellenzőinek azon is el kellene gondolkodniuk, *mit eredményez* majd a mai felülvizsgálati eljárás megszűnése. A Legfelsőbb Bíróséghoz 1996-ban 484 büntető és 104 katonai, összesen 588 felülvizsgálati ügy érkezett. Nem egész alaptalan azt hinni, hogy az ilyen típusú ügyek fognak a harmadfokú eljárásban elintéződni, tekintettel arra, hogy a hatályos jog szerinti felülvizsgálat okai és a Tervezet szerinti (harmadfokú bírósági eljárást elindító) felülvizsgálati indítvány okai lényegében azonosak.[4] Ha a másodfokú eljárásban jól működnek a bíróságok, aminek feltételezésére meg van minden alap, akkor a harmadfok elé nem kerülhet több ügy, mint amennyi ma a felülvizsgálat.[5]

Ezzel összefüggésben szólni kell még a rendkívüli felülvizsgálatról, amely talán fölösleges biztonsági szelepnek látszik olyan eljárási rendszerben, amelyben háromfokú eljárásra van lehetőség. Ez az intézmény ezért csak az első, illetve a másodfokon jogerőre emelkedett - jogi értelemben semmis - határozatok megtámadására szolgál, kizárólag jogi tévedés miatt és kizárólag az elítélt javára. A jog ugyanis nem tűrheti el, hogy a jogi tévedés következményét az elítélt viselje.

10. Végül megvonom a *mérleget.* Milyen is a Tervezet szerinti büntető eljárás? Marad *vegyes rendszerű,* követi a kontinentális jogrendszer fővonulatát, a tárgyalási rendszer - az ügyek valamilyen hányadában - az ügyféli per szabályai szerint alakul. A Tervezet a megőrzendő magyar hagyományokra épül, a jogi kultúra fejlesztésére serkent.

4 Lásd az 1992:LXIX. törvény 8. §-át (hatályos Be. 284. és következő §-ait) és Tervezet 387. § és következő §-ait.

5 1996-ban összesen 100.685 peres büntető ügy volt a helyi bíróság előtt és 3.384 elsőfokon a megyei bíróságok előtt. Fellebbezett ügy ezek közül megyei bíróságok előtt 16.847, a Legfelsőbb Bíróság előtt 685 volt, tehát 17, illetve 20 %. E számok alapján feltételezhetjük, hogy ez a 80 % fog a Tervezet szerinti eljárásban az első, illetve másodfokon jogerőre emelkedni, tehát harmadfokra az ítélőtáblák elé mintegy 3.400, a Legfelsőbb Bíróság elé 680 ügy fog kerülni. Valószínű azonban, hogy a másodfokú határozatok ellen a jogorvoslat ritkább lesz, minthogy felülvizsgálat csak jogi kérdés miatt indítható.

A büntető eljárási törvény tervezete az európai jogfejlődésében

✍ *Bárd Károly tudományos igazgató, Constitutional and Legislative Policy Institute (COLPI)*

I.

Az előadásom első részében kénytelen vagyok az európai eljárási jog és az angolszász és ezen belül is az amerikai jog viszonyát tárgyalni; vagyis azt a kérdéskört érintem, amiről Erdei Árpád részletesen szólt előadásában. Erre azért kényszerülök, mert ahhoz, hogy európai jogfejlődésről beszélhessek, illetve azon belül elhelyezzem a büntető eljárási törvény magyar tervezetét (Tervezet), az európai eljárásjogot kell meghatároznom. Ezt viszont úgy tehetem meg, hogy elhatárolom attól, ami nem egyezik vele. Márpedig az eljárásjogi irodalomban az európai vagy pontosabban a kontinentális igazságszolgáltatási rendszert általában az angolszász eljárási jog tükrében szokás elemezni ; az utóbbi évtizedekben pedig nem annyira az angol, hanem inkább az amerikai rendszerrel összevetve tesznek kisérletet a processzualisták a kontinentális európai igazságszolgáltatás lényegének meghatározására. A bevezető, a két rendszer összevetése arra is alkalmat nyújt számomra, hogy a Tervezettel kapcsolatos minősítésekre reagáljak. Azt vizsgálom, vajon igaze az az állítás, hogy a Tervezet az amerikai rendszer elemeit kisérli meg átültetni a befogadásra alkalmatalan európai, azon belül is a magyar talajba.

A második lépcsőben azt elemzem majd, hogy a tipikus európai eljárási rendszer miben különbözik az ún. szocialista eljárási modelltől; azt kivánom bemutatni, hogy a Tervezet miképpen szakít e szocialista eljárási jog rendszerével.

Majd pedig a harmadik lépcsőben, amikor az elhatárolásokat elvégeztem, a "közösön" belül vizsgálom a tendenciákat; azt fogom megjelölni, hogy az európai eljárási rend mely ismérvei kapnak különös hangsúlyt a 9o-es években.

II.

1. Az európai vagy pontosabban a kontinentális és az angolszász rendszer különbségeit hosszú időn át az *eljárás immanens jellemzői* alapján kisérelték meg meghatározni, mindenek előtt a perben szereplők pozíciójának (ld. az inkvizitórius-kontradiktórius vagy akkuzatórius fogalompárt) illetve ehhez kapcsolódóan a perbeli megismerési folyamat sajátosságainak leírásával (az egyik rendszerben a passzív bíró, aki két versengő értelmezés közül dönt, míg a másikban az információ forrásokat sajátmaga felkutató és értékelő döntéshozó; ugyancsak a megismerési folyamat szabályozásának különbségeire helyezi a hangsúlyt az a megközelítés, amely a két rendszert aszerint veti egybe, hogy az a szabad vagy a formális bizonyitás elveit követi-e).

Az elmúlt évtizedekben azonban megjelent egy olyan irányzat, amely a két rendszer közti eltéréseket az *eljárási jogon kívül eső, „külső" ismérvek* alapján igyekszik megvilágítani. E külső ismérv, amely a két rendszer közötti eltéréseket magyarázza lehet azon értékek csoportja, amelyet az egyik vagy a másik rendszer preferál - lásd példának H.L. Packer due process és crime control modelljeit, vagy az uralom gyakorlás mikéntje és azok az elvek, amelyeken az igazságszolgáltatási szervezet épül - lásd M. Damaskánál a bürokratikus és koordinatív modell összevetését. Úgy látom, hogy ezzel a megközelítéssel árnyaltabb képet kapunk a kontinentális és az angolszász eljárási rendről, mintha a kettőt az eljárás immanens jellemzőinek összevetésével kivánjuk meghatározni. A „külső" megközelítés ugyanis éppen arra ad magyarázatot, hogy a két rendszer miért is választ eltérő eljárási megoldásokat : miért passzív a bíró az egyikben és miért munkálkodik a tényállás megállapításán a másikban, miért van kiemelt jelentőségük a bizonyítékok kizárására vonatkozó szabályoknak az egyik rendszerben és miért kevésbé érzékeny a hibák, jogsértések eljáráson belüli szankcionálására a másik, stb. Ezért én is eljáráson kívüli szempont alapján kívánom a két rendszer elhatárolását elvégezni.

2. Az a véleményem, hogy az ún. európai és az amerikai igazságszolgáltatási rendszer közötti eltérések leginkább az adott *rendszernek a külvilághoz, más rendszerekhez való viszonyával* ragadható meg. Az európai igazságszolgáltatást tekintve ez azt jelenti, hogy az európai

államszervezési felfogás tükröződéseként az igazságszolgáltatás önmagába *zárt, egy funkciót teljesítő, más rendszerektől elzárt entitás.* Az európai államszervezési felfogás nem tűri az egymást fedő hatásköröket, a versengő kompetenciákat, rivalizáló jogosítványokat és funkciókat.

2.1. A büntető igazságszolgáltatás egyetlen feladata, kizárólagos funkciója valamely *„történeti tényállás" megállapítása és annak jog szerinti megítélése.* A rendszer egyedül e kizárólagos funkcióra vetítve nyitott: ha más, a büntető eljáráson kívüli forrásokból a tényállás megállapításának elősegítésével kecsegtető információkhoz juthat, úgy azt minden aggály nélkül befogadja. Ezt szolgálja a bizonyítási eszközök szabad beszerzésének és felhasználásának rendszere; vagyis nem számít, hogy az információkat olyan módszerekkel szerezték be, amelyek idegenek a büntető eljárás szabályaitól, sőt az információ felhasználásának az sem akadálya, hogy az adott módszer alkalmazása magában a büntető eljárásban tilalmazott. A lényeg ugyanis az, hogy a döntéshozó minden releváns információnak birtokába jusson.

2.2. Egyébként azonban zárt a rendszer nem hajlandó a törvényhozás területére kalandozni, nem hajlandó annak gyengéit korrigálni, még akkor sem, ha a konkrét ügyben valamely jogszabály alkalmazása nyilvánvalóan elfogadhatatlan eredményhez vezetne. (Ezen a gyakorlatban a materiális büncselekmény fogalom sem igen változtat.) Erre legfeljebb kerülő úton, a vádemelés mellőzése formájában vállakozik, ha elismeri az opportunitás elvét; ilyenkor viszont büntető eljárás nem is indul, de legalábbis elmarad annak főszakasza, a bírósági eljárás. Innen van, hogy az európai rendszerek inkább a rendes igazságszolgáltatástól elkülönülő intézményeket - alkotmánybíróságokat, az ombudsmani tisztséget - hívnak életre a törvényhozó kontrolljára.

2.3. Az európai rendszer azt sem engedi, hogy a közvélekedés behatoljon az igazságszolgáltatásba; ez az oka annak, hogy az európai eljárási jogok ellenálltak a „tiszta" esküdtszéki rendszer meghonosításának. A „tiszta" zsűri intézményének a lényege az, hogy az ítélkező a jogot, a törvényeket más értékek nevében félreteheti. A kontinensen pedig ott, ahol az esküdtszék közelít a „tiszta" zsűrihez, ott éppen most tervezik, hogy a karizmatikus hatalomgyakorlás jogától fosztják meg, amennyiben döntéseinek indokolására kényszerítik és határozatait a felsőbíróságok racionális kontrolljának vetik alá (ld. a francia javaslatot a büntető perrendtartás módosítására).

2.4. A más rendszerektől való elzártság az oka annak is, hogy a vád és a védelem megállapodásai, az ún. konszenzuális eljárások, mindig magát a büntető igazságszolgáltatást szolgálják: vagy az igazságszolgáltatás mint egész működőképességének megőrzését hivatottak biztosítani, vagy pedig az igazságos döntést, amikor ilymódon törvényileg honorálják a beismerést. Nem úgy, mint az Egyesült Államokban, ahol a plea bargaining alapja egyebek között az, hogy az ügyész mégiscsak valamifajta eredményt prezentálva újraválasztásának esélyeit növelheti. A politika és a közvélekedés kizárását szolgálja egyébként az is, hogy a rendes igazságszolgáltatás szereplői a kontinensen kinevezett tisztviselők, nem választás útján nyerik el tisztségüket.

2.5. A rendszer zártsága magyarázza azt is, hogy az európai büntető igazságszolgáltatás a bizonyitási eljárás korlátait bár elismeri, ám ezt elsősorban a tényállás megállapításának minősége érdekében teszi (a feltételezés az, hogy a törvénysértő bizonyíték nem megbízható). Ugyanakkor az utóbbi időben a bizonyítási tilalmak létét itt a kontinensen szokás azzal is indokolni, hogy a rendszer tisztességes működését ily módon is demonstrálni kell. Az európai eljárási jog azonban sohasem azért írja elő a bizonyítási tilalmakat, hogy ily módon rendszeren kívül álló feladatokat teljesítsen: a törvénysértő bizonyítékok kizárásának szabályai magát a rendszert szolgálják, nem arra valók, mint például az Egyesült Államokban, hogy ily módon „fegyelmezzék" a bünüldözőket. A mi felfogásunk szerint arra ott van a fegyelmi eljárás vagy a büntetőjog.

A bizonyítási tilalmak elismerése nem pusztán ismeretleméleti megfontolásból, hanem arra tekintettel is, hogy ily módon demonstrálják a perben szereplők és a „közösség" számára egyaránt, hogy a rendszer tisztességes módon működik, azért jelzi az európai eljárási jog közelítését az angolszász felé. Nyilvánvaló, hogy ebben a közelítésben nem kis szerepe van az Európai Emberi Jogi Egyezménynek, illetve kontrollszervei ítélkezési gyakorlatának.

3. Mi innen Európából érthető módon inkább azt vesszük észre, hogy a mi rendszerünk milyen lépéseket tesz az angolszász eljárási jog irányába. Nem árt azonban látni azt is, hogy a másik oldalról is megvan a készség a közelítésre. Ezt jelzi egyértelműen, hogy a mindenható zsűri verdiktjének felülvizsgálatára, anullálására egyre több lehetőség nyílik, ha az ítélkezők vélekedése a jog számára elfogadhatatlan eredményhez vezet. A rációval és a perben történtekkel összeegyeztethetetlen ítéletek korrekcióját elvégezheti a bíró, de arra is mód van, hogy az áldozat vagy az elítélt az alkotmányban foglalt jogainak megsértésére hivatkozva a per újratárgyalását kényszerítse ki szövetségi szinten; és végül a joggal és a józan ésszel ellentétes verdiktek korrekciójára egyre gyakrabban veszik igénybe a polgári peres utat is.

4. De e közelítés ellenére a struktúrális eltérés a két rendszer között továbbra is megvan, és a Tervezet is egyértelműen megmarad az európai modellnél. Ez magyarázza egyébként azokat a vonásait, amelyek miatt jogvédő szervezetek és az emberi jogok iránt elkötelezett szerzők részéről esetenként bírálat is éri. Említhetem az esküdtszék (újra)bevezetését számonkérő kritikákat, vagy az álláspontot, amely azt sérelmezi, hogy az eljárási szabá-

lyok megsértése, a törvénnyel ellentétes bizonyítás csak egészen kivételesen eredményezi az ítélet megsemmisítését. De az igazságszolgáltatási rendszer zártságának elve tükröződik abban is, hogy a Tervezet más a közelmúltban megszületett eljárási törvényekkel összehasonlítva - utalok itt az olasz Bp.-re vagy az idén hatályba lépett lengyel eljárási törvényre - igencsak korlátozott közreműködési lehetőséget biztosít a jogvédő szervezetek számára, amit állásfoglalásában a Társaság a Szabadságjogokért sérelmez is. A Tervezet szűkkeblűsége nyilván azzal magyarázható, hogy ily módon is elejét kívánja venni annak, hogy a konkrét ügyön túlmutató szempontok befolyásolják a tényállás megállapításának folyamatát.

Megmarad a Tervezet az európai modellnél annyiban is, hogy a rendszer kizárólagos funkciójának megfelelően, a történeti tényállás megállapításához és annak jogi értékeléséhez valamennyi információt a döntéshozó rendelkezésre bocsátja. A bíró, akinek önálló, a felektől független megismerési tevékenységét a Tervezet továbbra is elismeri, birtokába jut a nyomozás iratainak, így ugyanazoknak az információknak az ismeretében kezdi meg a tárgyalást, mint a vádló és a védelem. Elhibázott és feltehetően a Tervezet ismeretének hiányából fakad az az érvelés, hogy az új tárgyalási modell kiszolgáltatott helyzetbe hozza a bírót.

Kérdés persze, hogy a bíró teljes iratismerete mellett van-e egyáltalán értelme a *felek általi kikérdezés* rendszerének ? Úgy látom, hogy még ilyen esetben is van.

Egyrészt e rendszer jobban biztosítja a bíró pártatlanságát, ha az Európai Emberi Jogi Konvenció szervei által alkalmazott ún. objektív tesztet tekintem. Vagyis a bíró mentesítése a kihallgatások vezetése alól nagyobb garanciát nyújt arra, hogy a vádlottban nem támadnak igazolható kételyek a bíró elfogulatlanságát illetően.

Másodszor, bár aligha eldönthető, hogy ismeretelméletileg a kontradikción alapuló vagy a magányos inkvirensi módszer a tökéletesebb - már csak azért sem, mert a megismerendő valóság nem azonos a két rendszerben -, úgy tűnik, hogy legalábbis az alanyi oldalhoz tartozó elemek felderítésénél, ahol tehát hozzárendelésekről, interpretációról, külső jegyek alapján történő attribúcióról van szó, a kontradiktórius módszer, az egymással szembenálló értelmezések ütköztetése mégiscsak jobb vagy igazságosabb eredményhez vezethet.

Végül, a felek általi kikérdezés talán jobban biztosítja a döntés megalapozottságát, amelyet a kontinentális rendben - egyebek mellett - az eljárás szakaszokra bontása hivatott garantálni. Király Tibor írja, hogy a döntés megbízhatósága növelhető azáltal, hogy az adott jelenséget különböző módszerekkel, eltérő eszközökkel vizsgálják meg - ez az eljárás fázisokra bontásának ismeretelméleti indoka. És ő írja azt is, hogy a döntés helyessége nyilván akkor biztosított jobban, ha az eljárás különböző fázisaiban eltérő módszerekkel jutunk azonos eredményre. Ha ez így van, úgy nyilván növeli a döntés megalapozottságát, ha az eljárás második fázisa, a bírósági szakasz nem a nyomozáshoz hasonló inkvizitórius módszerrel kisérli meg a történtek feltárását.

III.

Ami most már az *európai eljárási jogok és az ún. szocialista modell* közti különbségeket illeti, erről már sokhelyütt szóltam, illetve írtam, így csak vázlatosan ismertetem az általam fontosnak tartott eltéréseket. A különbség mindenek előtt a *jogkörmegosztásban* mutatkozik: az előkészítő szakaszban a bíróság szerepe igen korlátozott, ezzel szemben a rendőrség - amely a nyugat-európai modellben (az angol rendszert leszámítva) csak delegált jogkörben jár el - közel azonos jogosítványokkal rendelkezik, mint az „igazságügyi hatóságnak" tekintett és pártatlan, objektív eljárásra kötelezett ügyészség. A Tervezet a szocialista modell e sajátosságával szakít, amikor egyrészt meghonosítja a nyomozási bíró intézményét, aki az alapvető jogokat legsúlyosabban korlátozó kényszerítő intézkedésekről dönt. Ő gondoskodik a bizonyítéknak a tárgyalásra történő biztosításáról is, vagyis elvégzi azokat a bizonyítási cselekményeket, amelyeknek a megismétlésére a tárgyaláson már feltehetően nem lesz mód.

Ugyancsak a „szocialista" modelltől való elszakadás mutatkozik meg a Tervezet azon rendelkezésében, amely az előkészítő eljárás irányítására az ügyészt hatalmazza fel. Igaz, a Kodifikációs Bizottság javaslata is ismer kivételeket e szabály alól és önálló nyomozásra hatalmazza fel egyes esetekben a rendőrséget és más nyomozó hatóságokat e felhatalmazást pedig a kormány által a parlament elé terjesztett változat még tovább bővíti.

Ugyancsak a szocialista modellel való szakítást jelzik a Tervezet azon rendelkezései, amelyek az eljárás *formalizmusát* erősítik és szélesebb körben ismerik el a felek *rendelkezési jogát.* Mindez természetesen azzal jár, hogy nagyobb jelentőséget kap a szocialista modellben nem sokra tartott jogászi szaktudás; a Tervezet nem egy intézménye - a konszenzuális eljárások vagy a pótmagánvádlókénti fellépés - csak megfelelő jogászi felkészültséggel vehető sikerrel igénybe. Az eljárási törvény elfogadását követő jogalkotásnak kell majd gondoskodnia arról, hogy a szocialista modelltől való nyilván üdvözlendő elszakadás ne eredményezze azt, hogy tehetős és szegény között olyan mérvű különbség alakuljon ki a joghoz való hozzájutás esélyeit illetően, ami a jogállamban megengedhetetlen.

IV.

1. Nos, azt követően, hogy elhatároltam az ún. európai modellt az amerikai igazságszolgáltatási rendszertől és vázoltam a Tervezet azon jellemzőit, amelyek a szocialista modelltől való elszakadást jelzik, kisérletet teszek arra, hogy felfedjem azokat a tendenciákat - most már az európai modellen belül, - amelyek a 9o-es években kirajzolódnak. Ily módon megállapíthatjuk azt is, mennyiben tükröződnek ezek a tendenciák a Tervezetben. Választ kaphatunk arra a kérdésre, hogy lépést tart-e a az új el-

járási törvény tervezete azzal a belső fejlődéssel, amely az európai modellen belül végbement.

A tendenciák kijelölésénél először is figyelemmel leszek az elmúlt évtized törvényhozási történéseire Európában. Ugyanakkor annak ellenőrzésére, hogy valóban a tényleges tendenciákat ragadtam meg és nem önkényes szelekciót végeztem, segítségül hívom a az Európa Tanács különféle szerveinek állásfoglalásait, döntéseit. Feltételezésem ugyanis az, és e feltételezés, úgy gondolom, nem ésszerűtlen, hogy az Európa Tanács különféle testületeinek ajánlásaiban, állásfoglalásaiban olyan kriminálpolitikai, azon belül is eljáráspolitikai elvárások fogalmazódnak, amelyek a tagállamok többségének tetszésével találkoznak. Olyan trendek rajzolódnak ki tehát ezekben az állásfoglalásokban, amelyek az egyes nemzeti jogrendszerekben is érvényesek. Figyelemmel leszek ugyanakkor az Európai Emberi Jogi Konvenció szerveinek esetjogára is, arra tekintettel, hogy a Bizottság döntéseiben és a Bíróság ítéleteiben megfogalmazott tételeket az egyes nemzeti jogrendszerek is megszívlelik, márcsak azért is, hogy a strasbourgi elmarasztalást elkerüljék.

2. Az első terület, ahol egységes tendenciát vélek felfedezni az előkészítő eljárás szabályozása. Úgy tűnik, hogy a legtöbb kontinentális országban a törvényhozás valamiképpen reagál arra a felismerésre, hogy bár a 19. századra visszanyúló kódexek hagyományosan a büntetőeljárást a bírói eljárással azonosítják, és így a büntetőeljárási törvény szabályai csak a vizsgálat, a vizsgálóbírói eljárás megindulását követően tartalmaznak részletes szabályokat, a valóságban az ügy kimenetelét jelentős mértékben befolyásolja a büntetőeljárási rendelkezések által többé-kevésbé nyitva hagyott rendőrségi tevékenység.

A tényleges helyzetre az eljárási jogok úgy reagálnak, hogy megkísérlik a rendőrségi szakaszt is részletes szabályozásnak alávetni, és a terhelt védekezési jogait már ebben a fázisban biztosítani. Ez a nemzeti törvényhozásokban megfigyelhető tendencia egybevág az európai emberi jogi kontroll szervek gyakorlatával: a strasbourgi Bizottság és Bíróság ugyanis már régóta azt a felfogást képviseli, hogy a 6. cikkben írt tisztességes eljárás szabályai nem korlátozódnak a tárgyalási vagy a bírósági szakaszra, tehát nemcsak a mi fogalmaink szerinti vádemelést követő fázisra. A strasbourgi esetjog szerint a tisztességes eljárás egyes elemeit már az eljárás korábbi szakaszában, adott esetben az eljárásnak a rendőrség általi megindításától, sőt bizonyos körülmények már a formális büntető eljárást megelőző eljárási formákra (pl. a deviza vagy vámigazgatási eljárás) is alkalmazni kell. Nyilvánvaló ugyanis, hogy számos az Európai Emberi Jogi Egyezmény 6. cikkében megfogalmazott garancia - így például az ésszerű időn belüli elbírálás követelménye, vagy az eljárás alá vont személy azon joga, hogy haladéktalanul tájékoztassák a terhére rótt bűncselekményről továbbá a védőhöz való jog - jelentősen veszítene értékéből, ha csak a bírósági eljárásban, legyen az akár a vizsgálóbíró eljárása, nyerne alkalmazást.

A Tervezet ezen a téren is többé kevésbé követi az európai trendet. Bár az előkészítő eljárás irányítására generális szabályként az ügyészt hatalmazza fel, mégis nem jelentéktelen mértékben meghagyja a rendőrség önálló eljárási jogosítványait. És bár az előkészítő eljárás funkcióját a vád előkészítésében jelöli meg, mégis viszonylag részletesen szabályozza a bírósági eljárást megelőző fázist. Csak azokat a rendelkezéseket iktatja ki, amelyek garanciális tartalommal nem bírnak és felesleges bürokratikus terheket rónak a nyomozó hatóságra és az ügyészre.

Ugyanakkor el kell ismerni, hogy a Tervezet nem volt képes megnyugtató módon megoldani a büntető eljárás és az azt megelőző más típusú eljárások közötti viszonyt. Megmarad ugyanis a szabad bizonyítás tételénél és kimondja, hogy mindazon bizonyítási eszközöket, amelyeket valamely hatóság jogszabályban meghatározott feladatainak teljesítése során a büntető eljárást megelőzően beszerzett, fel lehet használni. Vagyis a büntető eljárást megelőzően lefolytatott eljárás minősége indifferens, a követelmény pusztán az, hogy az adott hatóság hatáskörében járjon el. Ez egyben azt is jelenti, hogy a büntető eljárás garanciális normái e kerülő úton kijátszhatók. Sokat veszít a jelentőségéből az önvádolás kényszerének tilalma, ha felhasználhatók az olyan eljárás eredményei, amelyben a nemo tenetur elve nem érvényesül, ahol az érintett kooperációra kötelezett. (Megjegyzem, volt a kodifikációs munkának egy olyan pontja, amikor a tervezett szöveg kizárta az olyan bizonyíték felhasználása, amelyet más eljárásban a büntető eljárás elveivel ellentétes módon szereztek be, de ez nem nyerte el a Kodifikációs Bizottság és a tárcaegyeztetésben részt vett szervek tetszését.)

Erre azért hívom fel a figyelmet, mert a közelmúltban született és a hallgatás jogát érintő ügyekben hozott strasbourgi ítéletekből az a tétel rajzolódik ki, hogy a büntető eljárás garanciális szabályai kerülő úton nem ronthatók le. Így aztán a Tervezet szabályozása magában hordja a strasbourgi elmarasztalás veszélyét.

3. A következő általánosan érvényesülő tendencia az európai országok közelmúltbeli törvényhozásában a személyes szabadság fokozott tisztelete. Tükröződik ez a letartóztatási okok szűkítésében, így számos országban a hagyományos letartóztatási okok a szökés veszélye, a bizonyítékok megsemmisítésének veszélye absztrakt léte nem elégséges már a letartóztatás elrendeléséhez. Számos országban az eljárási törvényeknek az elmúlt években bekövetkezett módosításai eredményeképpen meghatározzák a letartóztatás maximális időtartamát. Itt is úgy látom, hogy a Nyugat-Európában megfigyelhető trend egybevág az Európa Tanács instrumentumaiban foglaltakkal. A Parlamenti Közgyűlés 1994. évi Ajánlását említem csupán, amelyben a testület azt javasolja, hogy a fogvatartás kisebb ügyekben 6 hónapot ne haladjon meg, míg súlyosabb bűncselekmények esetében legfeljebb 18 hónapig terjedjen valamint azt is, hogy e tartamokat semmilyen körülmények között se lehessen meghosszabbítani.

A Tervezet ezen a területen is többé-kevésbé lépést tart az európai trenddel: pontosabban, részletesebben és szigorúbban határozza meg a letartóztatás feltételeit, módot ad arra, hogy a bíróság alaposabb vizsgálatot tartson a letartóztatásról szóló döntést megelőzően, és rendelkezik a letartóztatás maximális tartamáról is. Igaz, a Tervezet körüli vitákban sokan túlontúl hosszúnak vélték a maximális tartamot és arra a veszélyre hívták fel a figyelmet, hogy a megfelelő jogalkalmazási gyakorlat elmaradása esetén a tisztességes jogalkotói szándék mellett is egyes letartóztatási okok a terheltek helyzetét tovább ronthatják.

4. A harmadik terület, ahol egyfajta európai trend kitapintható, az igazságszolgáltatás egyre növekvő terheivel függ össze. Erre számos országban már reagált vagy reagálni készül a törvényhozás A nyomozás/vizsgálat szakaszában sokhelyütt áttörik a legalitás elvét, azokban az országokban, amelyekben az opportunitás elve már elfogadott, ennek hatókörét bővítik. Az eljárás gyorsításának, a bíróságok tehermentesítésének szándéka tükröződik a „normál" eljárástól eltérő processzuális formák, köztük a konszenzuális eljárások terjedésében is. A gyorsított eljárások bevezetésére az Európa Tanács tagállamai a szervezet által elfogadott instrumentumokból is ösztönzést kapnak. Elég, ha csak a Miniszterek Bizottsága 1987. évi Ajánlására gondolunk a büntető eljárás egyszerűsítéséről, amely a dekriminalizáció mellett számos gyorsított és egyszerűsített eljárási forma meghonosítására biztatja a tagállamokat, hogy bíróságaik terhein enyhítsenek. Természetesen az Európai Emberi Jogi Egyezmény is tartalmazza az ésszerű időn belüli elbírálás követelményét - igaz az eljárás alá vont személyt illető garanciális szabályként megfogalmazva. Ebben a megközelítésben ez azt jelenti, hogy az ésszerű időn belüli eljárás tézise egyike a terheltet megillető jogosítványoknak a 6. cikkben megfogalmazott egyéb szabályok mellett, és nem azokkal rivalizáló követelmény. Igaz, az utóbbi időben született néhány olyan ítélet is (gondolok a Fey és a Padovani ügyekre), amelyek a kisebb ügyek miatt folyó eljárásokban az ésszerű időn belüli döntés követelményét a 6. cikk egyéb rendelkezései elé helyezik.

A Tervezet ezen a területen is követni látszik az európai trendet: ha nem is radikálisan, de mégiscsak szélesíti a vádemeléstől eltekintés lehetőségét és, megtartva a mai törvényben ismert gyorsított eljárási formákat, bevezeti az ún. lemondásos eljárást, amely véleményem szerint nem - ahogy ezt mostanában népszerű állítani - az „amúgy is túlontúl enyhe" bírói büntetéskiszabás törvényi szentesítését jelenti, hanem sokkal inkább annak a törvényi garanciáját, hogy a jogalkalmazás az egyébként ma is érvényes igéretét, hogy a beismerést enyhítő körülményként értékeli, ténylegesen be is tartja.

5. A Tervezetet elemezve (de akárcsak elolvasva is) tehát arra jutunk, hogy az nem szakít a kontinentális eljárási filozófiával, érintetlenül hagyja a kontinentális rend alapvető struktúráját. Az angolszász eljárási modellben ismeretes megoldásokhoz hasonlatos intézményei ugyanakkor az ügyek pártatlan, tisztességesebb és egyúttal gyorsabb elbírálását hivatottak szolgálni. A Tervezet - láttuk - számos olyan rendelkezést tartalmaz, amely jelzi: alkotói többé-kevésbé tisztában vannak azzal, hogy mi történik Európában. Igyekszik megszabadulni a Tervezet a szocialista eljárási modell jellemzőitől is, igaz ennek ára is van: ha az állam továbbra is érzéketlen marad a lemaradottak igényeivel szemben, ha nem alakul ki egyfajta szakmai (ügyvédi) ethosz, úgy a büntető igazságszolgáltatásban a mainál is látványosabban mutatkoznak majd meg a társadalmi különbségek.

Összefoglaló

A dolgozatában a szerző azt vizsgálja, hogy a büntető eljárási törvény tervezete (Tervezet) illeszkedik-e az európai jogfejlődésbe. Ennek megállapítása érdekében először azt elemzi, hogy a Tervezet megőrzi-e a kontinentális hagyományokat vagy áttérést jelent-e az angolszász (amerikai) modellre. A szerző az európai kontinentális és az angolszász (kivált amerikai) eljárási modell közti alapvető különbséget a büntető igazságszolgáltatási rendszernek a külvilághoz való viszonyában véli felfedezni. Elemzése eredményeképp arra jut, hogy a Tervezet megőrzi a kontinentális eljárási jog azon sajátosságát, hogy a büntető igazságszolgáltatás a külvilágtól, más rendszerektől elzárt, egyetlen, kizárólag önnön funkcióját teljesítő rendszer. Ezért alaptalanok azok az állítások, hogy a Tervezet az angolszász eljárási rend elemeit kívánja átültetni a befogadásra alkalmatlan európai és azon belül magyar talajba. A szerző szerint a Tervezet olyan megoldásokat tartalmaz, amelyek a 9o-es évek nyugateurópai törvényhozásában is megfigyelhetők és amelyek többé-kevésbé összhangban állnak az Európa Tanács testületei dokumentumaiban foglaltakkal és az európai emberi jogi kontrollszervek esetjogával. A Tervezet továbbá szakít a szocialista modell jellemzőivel, de felhívja a figyelmet az ebből adódó veszélyre is: ha további jogalkotási lépések nem történnek és nem erősödik a szakmai morál, úgy a joghoz való hozzájutás terén olyan mérvű különbség alakul ki a tehetősek és a szegények között, amely a jogállamban elfogadhatatlan.

Megjelent!

A LOGOD BT. KIADÁSÁBAN

BURIÁN - KECSKÉS - VÖRÖS:

MAGYAR NEMZETKÖZI KOLLÍZIÓS MAGÁNJOG

EGYETEMI TANKÖNYV

Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara

Janus Pannonius Tudományegyetem Polgári Jogi és Európai Jogi Tanszéke

Kiadja és terjeszti a Logod Bt., a kis példányszámú kiadványok speciális kiadója. A tankönyv megrendelhető vagy megvásárolható a kiadónál: Logod Bt.; 1012 Budapest, Logodi u. 49. Telefon/fax: 175-1490 ill. 214-2453.

LOGOD BT

Kereskedelmi és Szolgáltató Betéti Társaság

Az inkvizíciós és a kontradiktórius vonások a büntető eljárási jogrendszerekben*

✍ *Erdei Árpád egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)*

I.

A *vegyes rendszer* megszületése óta az inkvizitórius rendszer tagadását jelentette: létrejötte annak köszönhető, hogy az Európa-szerte úgyszólván egyeduralkodónak tekinthető inkvizitórius eljárással szemben érzett elégedetlenség annak eltörlését és valami újjal történő felváltását sürgette.

1. Az inkvizitórius rendszer bírálóit, mint ismeretes, nem csupán a büntető eljárás szigorúan jogi értelemben vett hibái foglalkoztatták, sokkal inkább a hatalom gyakorlásának módjával szemben fennálló ellenérzéseiknek a büntető hatalom gyakorlására történő összpontosításáról volt szó. Nem mintha az inkvizitórius rendszer önmagába véve nem szolgált volna rá a bírálatokra és nem tette volna szükségessé a korszerűsítést, valószínű azonban, hogy a bírálat hangjai másképp szóltak volna, ha nem a sokirányú változtatást sürgető kórus részeként csendültek volna fel.

A büntető eljárási rendszer bírálata okainak történeti elemzését most aligha lenne érdemes megkísérelni. Arra sincs mód, hogy a nyomozó elvű eljárás felváltására kialakított elképzelések fejlődését vegyük szemügyre. Ez alkalommal megelégedhetünk annyival, hogy az inkvizitórius rendszer helyébe a XVIII. század gondolkodói mást kívántak állítani, s e máshoz az alapelképzeléseket az angol jogrendszer sugallta nekik.

Az inkvizitórius rendszer legjellegzetesebb *vonásai,* s ezzel együtt a legnagyobb *hibái* könnyen felsorolhatók. A hivatalból induló eljárás (melynek során a bíróság köteles magát az igazságról kitanítani, vagyis az instrukciós elv) az eljárási funkciók megosztásának hiánya, a bűnösség vélelmének uralma, az eljárás titkossága, az írásbeliség, a közvetettség, a formális vagy legális (kötött) bizonyítási rendszer, s ami mindezekből következett, a terhelt úgyszólván teljes jogvesztettsége jellemezték és egyben bírálhatóvá, sőt bírálandóvá tették ezt az eljárási módot. A tortúra, ami a nem jogászi szemszögből vizsgáló számára az inkvizitórius rendszer legszembeszökőbb s legelítélendőbb vonása, inkább a következménye az előbbieknek, mint bármi más.

1.2. Az *angol büntetőeljárás,* amely mindennek szinte ellentéte, természetes választás volt azok számára, akik az inkvizitórius rendszer *helyett* annak legdurvább hibáitól mentes megoldást kerestek. Az *akkuzatórius elvet* követő angol büntető eljárásban szó nem lehetett officialitásról, mivel a bíróság előtt a *felek vitája* zajlott, akik valamelyikének (a vádlónak) az ügyet a bíróság elé kellett vinnie. Ez a funkciómegosztást magától értetődővé tette, s a *nyilvánosság, a szóbeliség és a közvetlenség* ugyancsak természetszerűleg voltak jelen ebben az eljárási módban. Ha pedig bizonyos esetekben a szemben álló felek egyike (rendszerint a vádló) esetleg nagyobb súllyal képviselhette is saját igazát, a terhelt alanya, s nem tárgya volt az eljárásnak. Csak közbevetőleg jegyzem meg, hogy az európai gondolkodók szemében oly vonzónak látszó angol jogrendszer sem volt mindig és mindenben mentes azoktól a tulajdonságoktól, melyeket az inkvizitórius eljárásban a legvisszataszítóbbnak tartunk - a *Csillagkamara* eljárása valóságos inkvizitórius procedúra volt. Európa számára azonban a vonzó és követendőnek vélt megoldások nem a Csillagkamara és a *Privy Council* működéséből, hanem az általános büntető eljárási módból adódtak.

2. Az angol akkuzatórius modell teljes átvételének nem sok esélye volt, legfeljebb egyes megoldásainak az európai eljárás elemeivel történő *vegyítése* valósulhatott

* Az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottsága által 1997. szeptember 28.-án rendezett konferencián elhagyott előadás alapján *(szerk.).*

meg, aminél többet az inkvizitórius rendszer ellenzői nemigen remélhettek, de sokan talán nem is kívántak.

2.1. Az így létrejött *kontinentális vegyes rendszer* az 1808-ban megszületett *francia* büntető eljárási kódexben már teljes fegyverzetében jelent meg. E törvény jól tükrözte azokat az elképzeléseket, amelyek az inkvizitórius rendszer eltörlését tűzték ki célul, s ezekkel együtt megtestesítette az eltörölt rendszerből átmenthető megoldások és intézmények fenntartására irányuló törekvést is. Benne már megvalósult a nyomozás és a vizsgálat elkülönülése, s az utóbbit kezében tartó, a nyomozó rendszer inkvirensének örökébe lépett *vizsgálóbíró* szerepe is kialakult, ám ugyancsak megjelent a tárgyalási szakaszban a védelv és a funkciómegosztás, hogy a többi vegyes rendszeri jellegzetességet ne is említsem.

Jól tudjuk, hogy a vegyes rendszer inkvizitórius vonásai a nyomozásban jóval erőteljesebbek, mint a tárgyalási szakaszban. Az utóbbira a kontradiktórius elemek a jellemzőbbek, anélkül azonban, hogy a bíróság uralta per közeli hasonlóságot mutatna az angol ügyféli perrel. Az inkvizitórius „perre" jellemző abszolút bírósági túlsúly ugyan nagyrészt megszűnt, de az instrukciós elvből annyi megmaradt, hogy a bíróságnak a materiális igazságot kell kutatnia.

2.2. Az *inkvizitórius vonások a kontinentális büntető eljárásban* az európai jogász számára sok esetben olyannyira magától értetődők, hogy tagadhatatlan jelenlétüket fel sem ismeri. Így azután amikor némi sértődöttséggel azt hallgatja, hogy az angolszász modellt követő amerikai jogász saját rendszerét kontradiktóriusnak, a miénket pedig egyszerűen inkvizitóriusnak titulálja, hajlamos ugyanolyan sommásan tudatlansággal gyanúsítani a másik felet, mint amilyen sommásan az a vegyes rendszerű eljárást inkvizitóriusnak nevezi. Pedig európai eljárásjogunk egyik-másik elve és intézménye legalábbis elgondolkodásra késztethet bennünket, ha az inkvizitórius elemek esetleges továbbélését kívánjuk tagadni.

Már a legjellemzőbb és legjobban tisztelt büntető eljárási elvek egyike-másika is jelzi, az inkvizitórius eljárás szelleme jelen van a kontinentális jogban. Az eljárási funkciók megosztása, a közvetlenség, a szóbeliség, a nyilvánosság elve csak a tárgyaláson érvényesülhetnek, következésképpen a nyomozás inkvizitórius jellege (az említett elvek hiányában) nehezen tagadható. Látnunk kell azonban, hogy a per szakaszára oly pozitív hatást gyakorló elvek a nyomozás során nehezen alkalmazhatók, vagy éppen logikátlanok lennének, s ezért nem is lenne értelme ott is érvényre juttatni őket.

3. Kétlem, hogy a vegyes rendszert elítélőleg inkvizitóriusnak bélyegző *amerikai* jogász a nyomozás (a tárgyaláshoz hasonlatos) nyilvánosságának a prófétája lenne, avagy azt követelné, hogy a nyomozásban a közvetlenség és a szóbeliség ugyanúgy érvényesüljön, mint a perben, s a funkciómegosztást is meg kellene valósítani. A nyomozás az említett elvek igen korlátozott hatását mutatja az angolszász eljárásban is, s ezt ott épp úgy természetes módon veszik tudomásul, mint nálunk.

Azt persze érdemes megjegyeznünk, hogy a *nyomozást* elméletileg *nem is tekintik a büntető eljárás részének,* így az elvek kérdése itt fel sem merülhet. Mi magunk azonban, ha úgy tetszik, azt is mondhatjuk, a sosem vitatottan kontradiktórius angolszász rendszer nyomozása épp úgy hordoz inkvizitórius jegyeket, mint a vegyes rendszereké. A valóságban természetesen arról van szó, hogy bizonyos nyomozási feladatok jellegüknél fogva más kezelést igényelnek, mint a bírósági tárgyalás, s e kezelés logikája az ésszerűség szabályaira figyelemmel ugyanaz, függetlenül attól, hogy a nyomozást az angolszász eljárás ügyféli pere vagy az európai vegyes rendszer perszakasza követi-e.

II.

1. A *kontinentális eljárás inkvizitórius vonásairól* szólva talán fölöslegesen, de mégis hangsúlyozom, *a vegyes rendszer nem úgy szakított az inkvizitórius rendszerrel, hogy azt teljes egészében elvetette volna.* Az előbb elmondottakból következik, hogy teljes elvetésről amúgy sem lehetett volna szó. Sokkal inkább az inkvizitórius rendszer legrémítőbb vonásainak felszámolásáról s a hasznosíthatónak vélt intézmények szelídített formában való átmentéséről gondoskodott, mint minden tekintetben új, s emiatt egészében gyökértelen rendszer bevezetéséről. Ennek köszönhető, hogy az inkvizitórius eljárás egyes alanyai új szerepkörben, s más feladatokkal, de mégiscsak felismerhetően jelennek meg a vegyes rendszerű eljárásban, ennek köszönhető továbbá az is, hogy az inkvizitórius eljárás egyes céljainak elérésére használt eszközöket a vegyes rendszerben mások váltották fel. Jól illusztrálja ezt az inkvirens színeváltozása és a tortúra pótlása.

A *tortúrának* a XVIII. század második felében történő eltörlése óta az *inkvirens* szerepe átalakult, hiszen vizsgálatának eszközei beszűkültek, s kénytelen volt a fizikai kínzást valamiféle lelki kényszerítéssel felváltani a még mindig hőn áhított beismerés elnyerése érdekében. A szerepváltozás a napóleoni kódexben csak folytatódott, s ekkorra már az is kiderült, hogy a vizsgálati fogság önmagában is elég jól helyettesíti a nyomásgyakorlás eszközeként a kínvallatást.

2. Az eljárás személyeinek *szerepmódosulásai* azonban nem párosultak azzal, hogy az inkvizíciós eljárásban oly nagy gonddal készült akta eltűnt volna az eljárásból. Ellenkezőleg, a nyomozás-vizsgálat kettősségében produkált akta továbbra is jelentős mértékben meghatározta a per kimenetelét. A kontinentális rendszerben ez ma is így áll, csupán a nyomozási iratok által gyakorolt hatás mértékében mutatkoznak változások. Amint azonban *Pusztai László* kimutatta a szocialista büntető eljárásban

JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

az akta szerepe különösen fontossá vált, s a különböző alaki követelményeket kielégítő nyomozási jegyzőkönyvek gyártása és felhasználása jelentősen hozzájárult a „szocialista inkvizitórius" büntető eljárás létrejöttéhez. Úgy látszik, a nem éppen demokratikus hatalom gyakorlóinak ezen inkvizitórius elem fenntartása olyan jelentős előnyöket kínált, ami még az erősítését is indokolta. Ettől függetlenül, akár a szocialista inkvizitórius rendszer tanulságaitól eltekintve is érzékelhetjük, hogy a kontradiktórius elemek erősítése magától értetődően a nyomozási akta jelentőségének csökkentését kívánja.

3. A vegyes rendszer *kontradiktóriusnak* nevezett *perszakasza* sem teljesen mentes az inkvizitórius hatásoktól. Az igazság, pontosabban az anyagi igazság kutatása ma is feladata a bíróságnak, s éppen ez volt az, amit az inkvizitórius rendszer *Fayer* szerint mindenek fölé helyezett.

4. A *materiális igazságra* törekvést helyteleníteni semmiképpen nem szabad, sőt, ezt a vegyes rendszer egyik legfőbb értékének tekinthetjük. Mégis megfontolandó, ésszerű-e az angolszász megközelítés, a formális igazság megállapítását is elegendőnek tartó felfogás feltétlen elutasítása. Ezzel összefüggésben ugyancsak meggondolhatjuk, kell-e minden esetben a terhelt kötelességévé tennünk a tárgyalás kiállását, s nem helyesebb-e a tárgyaláshoz való jogot biztosítanunk.

4.1. E kérdések megválaszolásánál ismét megütköznek az inkvizitórius hagyományok az akkuzatórius eljárásra jellemző megoldásokkal, s a válaszban valamiféle értékválasztás jelenik meg. Elképzelhető természetesen, mint mindenütt, hogy a döntés kompromisszumon alapul. Így anélkül, hogy mindig csupán a vád és a védelem közötti jogvita eldöntését, ha úgy tetszik a formális igazság megállapítását várnánk a tárgyalástól, s anélkül, hogy az anyagi igazság iránti igényt feladnánk, elfogadhatjuk az olyan megoldást, hogy a kontradiktórius pert azokra az esetekre tarthatjuk fenn, amikor az igazságot illetően a vád és a védelem között vita van. Ezzel természetesen el kell ismernünk a rendelkezési elvet is, ami az angolszász eljárásban természetes, ám a kontinensen - megint csak az inkvizitórius hagyományoknak tulajdonítható- legalábbis viszolygást keltő.

4.2. A kontinentális *kontradiktórus per* az inkvizitórius eljárás "álperének" a tagadása, s lényegét tekintve attól igen távol esik. A funkciómegosztás és a védelv érvényesülése ezt kétségtelenné teszi. Korunk azonban úgy ítéli, hogy a vegyes rendszer kontradiktórius jellege még tovább fokozható, s fokozandó.

A kontradiktórius vonások *erősítése* a dolog természeténél fogva elsősorban a tárgyalás rendszerében valósítható meg. Itt a lehetőségeket az előbb már említett értékválasztás határolja be. Mondhatjuk pl., hogy a tárgyalást vezető bíróság (bíró) bizonyítási feladatait korlátozzuk. Formális értelemben akár addig is eljuthatunk, hogy az angolszász attitűdöknek megfelelő passzív bírósági szerepet tekintjük ideálisnak. Ezzel természetesen együtt jár az ügyféli per is. Az anyagi igazságra törekvés helyeselt elvének azonban e megoldás nem felel meg, s így a bíróság aktív szerepét feladni nem szabad. A felek aktivitásának fokozása pl. a kikérdezés kötelességének rájuk hárításával - viszont kívánatos. Itt a tárgyalási szerepek módosulásáról van szó, ami viszont átvisz bennünket a felek tárgyalási jelenlétének kérdéséhez.

4.3. Aligha erősíti a kontradiktórius vonásokat, ha a bírósági tárgyalások jelentős részében sem a vádló, sem a védő *jelenléte* nem kötelező. A bíróság és a vádlott közötti viszony ilyenkor erősen emlékeztet az inkvizitórius eljárás perére, s a nyomozási akták gyakori ismertetése is a prelegáló tárgyalást idézi. A vádló helyett a vádat mintegy igazolni kívánó bíró úgyszintén aggodalmat kelthet: „A bíráskodás funkciójának ... gyengéd nemes természetével nem fér össze a vádlás és amivé az könnyen elfajul: az üldözés" (ezt Fayer László írta 1884-ben, éppen a reform kapcsán). Az ideális a mindig a vádló és a védő részvételével folyó tárgyalás lenne, ám ennek nyilvánvaló akadályai vannak. Az elvek igen jelentős feladását jelenti, ha a vádlói távollét a tárgyalásról az ügyek számottevő részét érinti, s az elvi helytelenséget az sem szünteti meg, ha a gyakorlati tényekkel (pénzhiány, ügyészi létszámhiány) szemben az elveknek meg kell hátrálniuk.

III.

Az eddigiekben *általánosságban* szóltam a büntető eljárásban felismerhető inkvizitórius és kontradiktórius elemekről. Mindez akár bevezető is lehetne a büntető eljárásjogi törvénytervezet ilyen szempontú tárgyalásához, ám ez most nem feladatom. Fejtegetéseimet itt akár abba is hagyhatnám. Legfeljebb, mintegy összefoglalóként még annyit kellene mondanom, hogy az *inkvizitórius elemek nagyszámban vannak jelen eljárási rendszerünkben,* s ez *nem is lehet másként,* mert a magyar rendszer a *kontinentális vegyes* rendszerhez tartozik. A kodifikáció s az elkészült *tervezet* kapcsán azonban szeretnék még néhány rövid megjegyzést tenni.

1. A kodifikációs célkitűzések között az eljárás *kontradiktórius elemeinek erősítése* nagy hangsúlyt kapott, habár a munkát meghatározó koncepcióból kiolvasható többi célkitűzés is kellő indokokon nyugszik. Sem a kodifikációt előkészítő szakirodalmi tevékenység, sem pedig a koncepció nyilvánosságra hozatala vagy a munka előrehaladásáról nyilvánosságra került sajnos elég csekély számú tájékoztató nem váltott ki olyan észrevételeket, amelyek a célkitűzéseket kétségbe vonták volna. Az utóbbi időben azonban, ha úgy tetszik a kodifikációs bizottság tervezetének elkészülte után egyre több olyan észrevétel kerül nyilvánosságra, amelyek talán az alapelképzelése-

ket is érintik. Ezekben az azonos és visszatérő motívum az a kritika, hogy a tervezet szakított a jelenleg hatályos törvény egyik vagy másik megoldásával. Úgy is mondhatnám, számos bíráló érvelésének legfőbb eleme az, hogy a tervezet más úton jár, mint a hatályos törvény.

Elgondolkodhatunk azon, hogy reform esetében vajon éppen a megreformálandó törvény megoldásainak mással felváltását kell-e a bírálat alapkövének tekinteni. Nem lenne-e talán logikusabb az új megoldásoknak a *reform céljaihoz viszonyításából* s a tervezet egészének ilyen szempontú vizsgálatából kiindulni? A hatályos szabályoktól eltérés önmaga aligha a legjobb kritérium egy új törvény minőségének megítéléséhez. Ez azonban, természetesen, felfogás kérdése.

2. A tervezetről szóló vita mindenképpen üdvözlendő, még akkor is, ha talán szerencsésebb lett volna az álláspontok *korábbi* kifejtése. Ebben az esetben ugyanis nem lett volna oly könnyű azt feltételezni, hogy a hallgatás az ellenvetés hiányát jelzi. Ezt az illúziót, mellesleg, talán erősítette, hogy az új törvénynek a koncepcióban felvázolt egyes megoldásaival kapcsolatos szervezeti átalakítások, s ezzel együtt a koncepció megoldásainak támogatása elég erőteljesen megnyilvánult.

A támogatást jól illusztrálja a Második Magyar Jogászgyűlésen (1994 októberében) elhangzott előadások tartalma is, ahol a kétfokú rendes jogorvoslat bevezetésének s ezzel összefüggésben a bírósági szervezet négyszintűvé változtatásának indokait a legplasztikusabban *Szabó Győző* mutatta be. Fejtegetéseiből világosan kitűnt, hogy a kétfokú fellebbezés bevezetése indokolt, ez azonban ésszerűen csak négyszintű bírósági szervezetben valósítható meg. „Háromszintű bírósági szervezetben e megoldás [a kétfokú fellebbezés] azzal járna, hogy első fokon kizárólag helyi bíróság járhatna el, így a hatáskörük tovább bővülne, az ellehetetlenülésük ezáltal tovább fokozódna. Magyarországon tehát ez az út nem járható, így a kétfokú rendes jogorvoslati rendszer kizárólag a négyszintű bírósági szervezet kialakítása mellett vezethető be." (Mindez a Második Magyar Jogászgyűlés, Siófok, 1994. október 6-9. című kiadványban el is olvasható.) Mint tudjuk, a négyszintű bírósági szervezet gondolata a törvényhozó által már elfogadtatott. Kétfokú fellebbezés nélkül viszont a négyszintű szervezet létrehozását szükségtelen és ínséges helyzetünkben különösen feltűnő fényűzésnek tekinthetjük.

3. A megfelelő *fellebbezési és fórumrendszer* a kontinentális eljárásban *kulcskérdés,* ami nélkül a vegyes rendszer filozófiája (az anyagi igazság keresése, a hierarchiában legmagasabban álló döntése igazságának vitathatatlansága a hozzáfűződő tekintély folytán, stb.), amit elvetni senki nem kíván, nehezen tartható fenn.

Az angol ügyféli perben az esküdtszék döntése ellen fellebbezésnek logikailag nincs helye, mert az alapgondolatnak megfelelően él az az elv, hogy valaki tetteinek megítélésére leginkább vele egyenlő embertársai hivatottak, s az ilyen ítélet ellen nem lehet „apelláta". Az inkvizitórius eljárásban viszont igen bonyolult fellebbezési fórumrendszer alakult ki, melyben még a hivatalból történő felterjesztés is természetes megoldásnak számított *(Fayer).*

A kontinentális hagyomány valószínűleg még ezt is jobban el tudná fogadni (minthogy a fellebbezés jogát természetesnek tartja), mint az egyfokú döntéshozatalt. A *kétfokú fellebbezésnek* a bírói tévedések kizárása szempontjából mért jelentősége pedig nehezen tagadható. Azt csak megjegyzem, az angolszász tradíció engedi az akár többfokú fellebbezést is a büntetés kiszabását illetően, s csupán a bűnösség kérdésében kimondott esküdtszéki döntés elleni fellebbezést tekinti logikátlannak. A fellebbezéssel támadható kérdések körének és a fellebbezés hatásának szabályozásában ezek szerint meginkt csak az akkuzatórius és az inkvizitórius eljárás különbségei jelennek meg.

4. Úgy látszik, ha bármihez is nyúlok eljárásunkban, nem kerülhetem el, hogy az *inkvizitórius hagyomány jegyeit* fedezzem fel. Ugyanakkor, minthogy az inkvizitórius eljárás említése csupán a jogtörténetben teljesen járatlan számára jelenthet csupa negatív vonást megtestesítő rendszerre utalást, magától értetődően nem azt kívánom mondani ezzel, hogy a kontinentális vegyes rendszer inkvizitórius vonásai miatt rossz, úgy ahogyan van.

Az inkvizitórius rendszer alapcélkitűzései között több olyat találunk, melyet ma is helyeslünk (ilyenként említettem az anyagi igazság tiszteletét), s az akkuzatórius elemek egyikét másikát is érheti bírálat (aminek példájaként az ügyféli per túlságosan is passzív szerepre kárhoztatott bírójára utaltam). Így tehát az inkvizitórius jegyek nem szükségképpen bírálatra, s a kontradiktórius vonások nem szükségképpen feldicsérésre érdemes elemek. A reform során eredetüktől függetlenül a céljaink szempontjából megfelelő elemeket kell a törvénybe foglalnunk, s az ilyen megoldásokat akkor is célszerű elismernünk, ha azok inkvizitórius rendszerből származnak vagy az akkuzatórius eljárásból fejlődtek ki, s a német avagy a francia, netán az angol vagy az amerikai rendszer elemeiként jutottak vagy jutnak el hozzánk.

A *Jogtudományi Közlöny* szerkesztősége az alábbi beszámolók közzétételével köszönti *Szabó András* főszerkesztőt 70. születésnapja alkalmából.

SZEMLE

KEREZSI KLÁRA:
megbízott osztályvezető, Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet (Budapest)

Szabó András köszöntése

A *Magyar Kriminológiai Társaság* köszöntötte a *70. életévét betöltő Szabó András professzort,* alkotmánybírót, egyetemi tanárt, aki 1988 óta tölti be a Társaság elnöki tisztét, s akinek a Társaság elnökeként történő többszöri újraválasztása is jelzi szakmai hatását az újabb és újabb generációkra. Szabó András 70. születésnapján a Magyar Kriminológiai Társaság egy neki címzett *kötettel* fejezte ki szakmai és emberi tiszteletét e nagyhatású, a hazai és nemzetközi büntetőjogi és kriminológiai gondolkodás fejlődésére alapvető befolyást gyakorló szakembernek. A kötet szerzői 1998. február 20-án ebédre hívták meg Szabó Andrást és feleségét, Márta asszonyt, ahol ünnepélyes keretek között adták át az elkészült kötetet.

A tiszteletkötetben megjelent - s Magyarországon eddig még nem publikált - tanulmányok nem Szabó Andrásról szólnak, hanem a *bűnügyi tudományok területén a 90-es években tapasztalható paradigmaváltás* kapcsán felmerülő problémákról, mint az alábbi tartalomjegyzék is mutatja:

Gönczöl Katalin: Köszöntő és gondolattöredékek Szabó András 70. születésnapján; *Palánkai Tiborné:* Alkotmányos büntetőjog - Néhány gondolat az Alkotmánybíróság büntető igazságszolgáltatást érintő határozatairól; *Bárd Károly*: A pártatlan bírósághoz való jog az Európai Emberi Jogi Egyezményben és a büntető igazságszolgáltatás rendszere; *Bócz Endre*: Miért büntetünk ? Hogy büntessünk?; *Cséka Ervin*: Kétfokú fellebbvitel büntetőügyekben (egykor és ma); *Csonka Péter*: Reversal of the burden of proof - compatible with the European Convention of Human Rights?; *Domokos Andrea*: A székely faluközösség erkölcsi és jogi normái; *Farkas Ákos*: A kriminálpolitika és a büntető igazságszolgáltatás hatékonysága; *Finszter Géza*: Honvédelem - rendvédelem; *Irk Ferenc*: Bűnmegelőzés - dimenziók és súlypontok; *Kereszty Béla*: A jogalkalmazói lehetőségek a közlekedési devianciák csökkentésében; *Kerezsi Klára*: Az alternatív szankciók szerepe a posztmodern társadalomban; *Korinek László*: 77 kérdés a kábítószerről; *Kövér Ágnes*: Kínzás és embertelen bánásmód a fogvatartás során; *Lévai Miklós*: A kábítószerprobléma büntetőjogi szabályozásának egyes kérdései az Európai Unió országaiban; *Merényi Kálmán*: Gondolatok a nemi erkölcs elleni bűncselekmények közelmúltbeli törvényi változásairól; *Molnár József*: Az életkorra alapozó kriminológiai kutatásokról; *Nagy Ferenc*: A büntetőjog legújabb változásairól - nemzetközi kitekintés alapján; *Szabo, Denis*: Un dialogue interrompu: La psychiatrie légale en face de la criminologie appliquée; *Tauber István*: A bűnözés többdimenziós, integrált elmélete; *Vavró István*: Az erőszakos bűncselekmények elkövetése miatt elítélt nők; *Szabó András* publikációinak jegyzéke.

NAGY FERENC:
egyetemi tanár,
József Attila Tudományegyetem
(Szeged)

Szabó András professzor 70. születésnapjára*

Örömömre és azt hiszem mindannyiunk örömére szolgál, hogy *Szabó András professzor* részére Karunk kollégái által készített *Emlékkönyv* és ez az *ünnepi ülés* létrejöhetett. Köszönet ezért *Molnár Imre* dékán pároló támogatásáért, továbbá az Emlékkönyv megjelentetéséért Karunk Tudományos Bizottsága elnökének és tagjainak, illetve természetesen a tanulmányok készítésével közreműködő kollegáknak és nem utolsósorban Tóth Károly szerkesztőnek.

Szabó András *életútjáról, tudományos teljesítményéről, emberi vonásairól* tömören az alábbiakat emelném ki.

Épp a mai nap van a *70. születésnapja* Szabó professzornak, aki 1928. február 19-én az Erdélyben lévő Radnóton született. Marosvásárhelyen érettségizett a Bolyai Kollégiumban, majd 1946-ban Kolozsvárott a Bolyai Tudományegyetemen kezdte meg jogi tanulmányait. 1947-ben Magyarországra telepedett át, és itt, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán fejezte be egyetemi tanulmányait. 1953 és 1990 között a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetében kutatóként, utóbb a Büntetőjogi és Kriminológiai Főosztály vezetőjeként tevékenykedett.

Tudományos munkásságát illetően szakmai pályáját *három szakaszra* tagolnám. *Az elsőben,* a végzését követő kezdeti években, az 1950-es évtized első felében többnyire *büntetőjogi kodifikációs kérdésekkel* foglalkozott, és ezekben a témakörökben jelentek meg tanulmányai is.

A második, meghatározónak tekinthető szakaszban a *kriminológia* került az érdeklődése középpontjába. Első könyve 1961-ben „A fiatalkorúak és a büntetőjog" címmel jelent meg ugyan, de ebben a könyvében a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi intézményeket, a fiatalkorúak bűnözésének jelenségét nem elsősorban jogdogmatikai oldalról közelítette meg, hanem kriminológiai aspektusból. Ezen sokat hivatkozott műve kandidátusi disszertációként is szolgált.

1964 és 1971 között az UNESCO égisze alatt folyó nemzetközi összehasonlító kriminológiai kutatás magyar programigazgatója volt. Ebből született „Társadalmi-gazdasági fejlődés és a fiatal korosztályok bűnözése" c. monográfiája, amely akadémiai díjat kapott a számítógépes és statisztikai-matematikai módszerek kriminológiai alkalmazásáért. „A bűntett és büntetés" című könyve 1979-ben jelent meg. Ebben a bűncselekmény és a büntetés egyidejű kriminológiai és büntetőjogi megközelítésére tett kísérletet. 1980-ban tette közzé „Bűnözés - ember - társadalom" című monográfiáját. Ezt 1983-ban akadémiai doktori disszertációként fogadták el, valamint akadémiai nagydíjjal is honorálták.

Kutatásait ezután a „Társadalmi beilleszkedési zavarok" témájú interdiszciplináris programban folytatta szekcióigazgatóként. A bűnözési földrajz kialakítására tett kísérletei eredményeit „A visszaeső bűnözés prognózisa" című könyvében foglalta össze.

Pályájának *harmadik szakaszában* - az 1980-as évtized második felétől újból jobbára *büntetőjog-elméleti,* kriminálpolitikai kérdésekkel foglalkozik, így pl. 1988-ban készült „A büntetőjog reformja" című munkája, amely könyv formájában csak 1992-ben jelent meg, s amelyben a büntetőjogi rendszer alkotmányos és emberi jogi kötöttségét, valamint ennek szükségességét mutatta ki. 1993-ban jelent meg „Igazságosan vagy okosan?" című könyve, amelyet később akadémiai nívódíjjal honoráltak.

Az Országgyűlés 1990-ben *alkotmánybíróvá* választotta, s ez a tény is szerepet játszhatott abban, hogy nézetei mindinkább a jogállamiság és a büntetőjog viszonyára koncentrálódtak. Az „alkotmányos büntetőjog" megjelenik - nézetei mellett - az Alkotmánybíróság gyakorlatában is. Az „alkotmányos büntetőjog" fogalom léte és tartalma vitatott ugyan, de Szabó András jelentős érdemei közé tartozik annak tudatosítása, hogy az állam büntető hatalma jogállami viszonyok között nem omnipotens, hanem korlátozott, az alkotmány szabályai és elvei e hatalom gyakorlása számára áthághatatlan keretet, korlátot szabnak.

Oktató tevékenységét illetően talán kevésbé ismert, hogy Szabó András Karunkon már az 1960-as évek első felében kriminológiát oktatott, és megkapta a címzetes egyetemi tanári címet. Egyetemünkre másodállásban - hosszú idő után - 1992-ben nyert egyetemi tanári kinevezést. Ettől kezdődően közreműködött, s jelenleg is közreműködik a Büntetőjogi Tanszék munkájában.

Alapító tagja és 1988 óta elnöke a *Magyar Kriminológiai Társaságnak.* Életművéért megkapta a Társaság Vámbéry Rusztem Emlékérmét. Számos nemzetközi konferencia szervezője és résztvevője volt. Sok külföldi tanulmányutat tett. Így pl. Montrealban egy évet töltött; előadásait francia nyelven tartotta. Itt a Centre International de Criminologie Comparée-ban a tudományos tanács tagjává választották. Párizsban huzamosabb időt töltött a Vaucressom Centre de Recherche Interdisciplinaireben. A Magyar Kriminológiai Társaság-béli elnöksége alatt, szervezésében került megrendezésre 1993-ban a Nemzetközi Kriminológiai Társaság igen sikeresnek tartott világkongresszusa. Az Európa Tanács büntetőjogi, valamint alkotmánybíráskodást tárgyaló rendezvényein rendszeresen képviseli hazánkat.

* Elhangzott a Szegedi JATE Állam- és Jogtudományi Karának 1998. február 19-én megtartott ünnepi ülésén *(szerk).*

Eddig két alkalommal jelölték *akadémikusnak*. Először 1990-ben, másodszor pedig 1992-ben. Harmadszor most, 1998-ban jelölt, s úgy hírlik, hogy ezúttal sikerrel.

Emberi vonásait illetően Szabó Andrást a határozott fellépés, a magabiztosság jellemzi. Tudományos, szakmai mentalitását, szellemi habitusát illetően pedig a középszerűségen felülemelkedő igényesség, a kiemelkedő szellemi teljesítmény, illetve az erre való törekvés; felfogására a következetes, koherens elméleti gondolatvezetésre törekvés, az argumentumokkal alátámasztott és érzelmileg is azonosult meggyőző érvelés a jellemzője.

Míg az elmúlt rendszerváltást megelőző - harminc évben a *kriminológiát* hazánkban a kutatók egy része mintegy politikai tudományként művelte, Szabó András volt az, aki már az 1960-as évek elején *szaktudományi rangot* adott e tudományterületnek. Iskolateremtő egyéniségének köszönhető, hogy a most pályakezdő generációban egyre többen válnak alkalmassá arra, hogy a bűnüldözéssel mint társadalmi tömegjelenséggel foglalkozzanak, a kriminológia legkorszerűbb módszereinek felhasználásával szakmaként műveljék a jogszociológia ezen önállósult szakterületét.

Az alkotmány és a büntetőjog, illetve a kriminológia és a büntetőjog viszonyára, a jogállamiságra vonatkozó büntetőjogi felfogása és a neoklasszikus irányzatot, a megtorlást képviselő büntető elvű koncepciója meghatározó volt a rendszerváltást követő időszak szakmai közvéleményére, s ez a hatás jelenleg is élő. Mint ahogy *összegzésként* az is megállapítható, hogy a XX. század második felének magyar bűnügyi tudományterületein - kikerülhetetlenül nyomot hagy(ott) az ünnepelt munkássága.

A Logod Bt. kiadásában

MEGJELENT...

MOLNÁR ISTVÁN JÁNOS
Kanada és a Quebec–kérdés

VÖRÖS IMRE
Az európai versenyjogok kézikönyve

VÖRÖS IMRE
Nemzetközi kooperációs szerződések

LOGOD BT

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők a kiadónál: Logod Bt., 1012 Budapest, Logodi u. 49., Tel./fax: 214-2453, 175-1490

BURIÁN LÁSZLÓ - KECSKÉS LÁSZLÓ - VÖRÖS IMRE:

MAGYAR NEMZETKÖZI KOLLÍZIÓS MAGÁNJOG

EGYETEMI TANKÖNYV ÉS KÉZIKÖNYV

Az 1997 decemberében megjelent egyetemi tankönyv a több jogrendszer összeütközéséből adódó ún. kollízió, az alkalmazandó jog meghatározásának kérdéseit: a hagyományosan „nemzetközi magánjog"-nak nevezett joganyagot tárgyalja. A tankönyv egyetemi hallgatóknak íródott, azonban minthogy a kollíziós jog egészét vizsgálja, a napjainkban hihetetlen fellendülést mutató nemzetközi kereskedelmi jogi viszonyok szempontjából is létfontosságú. A mű ugyanis gyakorlati és elméleti szakemberek számára is ma már elengedhetetlen ismereteket tartalmaz pl. atekintetben, hogy egy gazdasági társaság melyik országban tekintendő honosnak, ami egyben azt is jelenti, hogy a társasági szerződés érvényességét ennek az országnak a jogrendje dönti el. Ugyanígy egy külgazdasági szerződésre alkalmazandó jog kérdésben sem könnyű nemzetközi kollíziós magánjogi ismeretek nélkül választ adni.

A tankönyv alapvetésként a nemzetközi kollíziós problémával, majd a kollíziós magánjog kialakulásának történetével, ezt követően az Általános résszel és a Különös résszel foglalkozik. Az általános részbeli fejtegetések bemutatják a kollíziós tényállást és a szabályozás sajátos: utaló módszerét, a nemzetközi kollíziós magánjog funkcióját és fogalmát, valamint e jogág rendszerét és forrásait. Foglalkozik az Általános rész a jogszabálytan kérdéseivel, valamint a kollíziós szabály alkalmazásával (viszonosság, közrend, stb.).

A Különös rész jogáganként veszi sorra a személyek jogállása, a dologi jog, a kötelmi jog (ezen belül a jogválasztás és az ennek hiányában alkalmazandó jog), valamint a szerződésen kívüli károkozás kérdéseit. A nemzetközi kollíziós öröklési jog, és a családi jog (ezen belül: a házasság, a családi jogállás és a gyámság) kérdéseit a nemzetközi munkajogviszonyok bemutatása zárja. A tankönyv utolsó része nemzetközi eljárási jogi kérdésekkel (joghatóság, nemzetközi polgári eljárásjog, külföldi határozatok elismerése és végrehajtása) foglalkozik.

A munka alapvetően a magyar nemzetközi magánjogi Kódex: az 1979. évi 13.tvr. bemutatására törekszik, azonban emellett gyakori nemzetközi kitekintés, számos elméleti és gyakorlati kérdés, így jogeset és példa vázolása teszi élővé a kollíziós jog bemutatását. A tankönyv tárgymutatót tartalmaz és Függelékben közli a Kódex szövegét.

A munka nemzetközi kereskedelmi és magánjogi (öröklési, családi és munkajogi kérdésekkel foglalkozó) ügyvédek, üzletemberek, és természetesen egyetemi hallgatók számára elengedhetetlen segédeszközként nyújt eligazodást a 20. század végének egyre inkább nemzetközi kereskedelmi centrummá váló Magyarországán.

LOGOD BT

Kereskedelmi és Szolgáltató Betéti Társaság

1012 Budapest, Logodi u. 49.; telefon/fax: 175-1490 ill. 214-2453.

JOGIRODALOM-JOGÉLET

HALMAI GÁBOR:
az MTA doktora,
az Emberi Jogi Információs és Dokumentációs Központ igazgatója (Budapest)

Megalakult az Emberi Jogi Információs és Dokumentációs Központ

Megalakult az *Emberi Jogi Információs és Dokumentációs Központ,* melynek fő tevékenységi köre az emberi jogokkal kapcsolatos *dokumentációgyűjtés és információ-szolgáltatás.* A Központ alapítványi formában működik, a Holland Helsinki Bizottság és a Holland Külügyminisztérium anyagi támogatásával jött létre.

Alapvető *feladatának* azt tekinti, hogy kiterjedt dokumentációs bázis létrehozásával, konferenciák, szakmai és népszerűsítő programok szervezésével, kiadványok megjelentetésével segítse az emberi jogi kérdésekben való tájékozódást és a nemzetközi normáknak megfelelő szemlélet erősödését.

Arra törekszünk, hogy Magyarországon is legyen olyan hely, ahol

- az emberi jogokkal foglalkozó szakemberek megtalálhatják a témával kapcsolatos információkat,
- az érdeklődők tanácsot kaphatnak, hogy kérdésükkel, problémájukkal mely fórumokhoz, szervezetekhez fordulhatnak, ügyük képviseletét hol remélhetik legeredményesebben.

A Központ az emberi jogok védelme, a nemzetközi normáknak megfelelő gyakorlat kialakítása érdekében

- gyűjti és az érdeklődő magánszemélyek, intézmények, szervezetek számára hozzáférhetővé teszi a hazai és nemzetközi emberi jogi jogszabályokat és szervezetek jelentéseit, a témával foglalkozó könyveket, tanulmányokat, cikkeket,
- bekapcsolódik a HURIDOCS nevű emberi jogi dokumentációs hálózatba, amely lehetővé teszi az együttműködést a hasonló európai emberi jogi központokkal, valamint az Európa Tanács Strasburgban működő Emberi Jogi Igazgatóságával,
- bár maga konkrét ügyekben nem jár el, állandó és szoros kapcsolatot tart fenn a jogvédő szervezetekkel, valamint azokkal az ügyvédekkel, akik emberi jogi ügyekben képviseletet vállalnak a hazai és nemzetközi bíróságok előtt,
- kutatásokat végez, illetve végeztet aktuális emberi jogi kérdésekről,
- szakmai vitákat, kerekasztal-beszélgetéseket szervez elméleti és gyakorlati szakemberek, kormányzati és nem kormányzati szervezetek képviselőinek részvételével,
- tréningeket tart jogalkalmazóknak a magyar és a nemzetközi ítélkezési gyakorlatról,
- képzést szervez emberi jogi kérdések iránt érdeklődő újságíróknak,
- vállalja ismeretterjesztő előadások szervezését középiskoláknak, ifjúsági kluboknak,
- kötetet állít össze az emberi jogok védelmével foglalkozó magyarországi állami és nem kormányzati szervekről, illetve a nemzetközi panasz-eljárásokról,
- kiadványokat ad ki, szakmai közönségnek épp úgy, mint különböző korosztályhoz és réteghez tartozó polgároknak,
- megjelenteti a *Fundamentum* című negyedéves emberi jogi folyóiratot, amely hazai és külföldi tudósok tanulmányai mellett rendszeresen közöl kommentált döntéseket, s módot ad jogvédő szervezetek bemutatkozására.

A Központ *irodája* Budapesten, a (1085) József krt. 30-32. III. em. 5. szám alatt található. Telefonszámai: 303-5341, 303-5343, fax: 303-5360

E-mailcím:
embridok@mail.datanet.hu

Summary

Károly Bárd: The Relationship Between the Bill on the Code and European Laws

The author examines whether the Bill on the Criminal Procedural Code fits in to the European law process. First he analysis whether the Bill protects the continental traditions or turns to the Anglo-Saxon (American) model. The author conceits that the basic difference between the mentioned models is based on criminal judicatory systems' relation to the external world. The result of his survey is that the Bill protects one characteristic of continental procedural law that is: criminal judicatory is a system which is isolated from the external world and from other systems, a system which exclusively accomplishes its own function. Those statements are causeless which say that the Bill wishes to plant the elements of Anglo-Saxon procedural order into the inconvenient European-Hungarian ground for reception. In author's opinion the Bill contains such solutions which are perceptible in the Western European legislations of the '90s and which are accordant to the documents of the European Council and to the case-law of the European human rights organizations. Moreover, the Bill gives up the characteristics of the socialist model and also draws the attention to the dangers emerging from this: if additional legislative steps are not taken and the professional moral will not become stronger, then such a difference will develop between the rich and poors in the field of access to law which is unacceptable by the rule of law.

Tibor Király: The Place of the Bill on the Procedural Code in the Progress of Hungarian Criminal Procedural Law

There has to be a balance between the rights, legal means provided for the persons involved in both sides of the criminal procedure, thus, between the investigators, accusant on the one hand and the suspected, accused on the other. The study examines this question with a comparative law-history perspective and also in compliance with the Bill. The result of this that in the process of investigation the means of the defence predominates over the authorities' ones. The balance restores in the judicial stage of the process. The study emphasizes the importance of the investigator judge which is playing a guarantee role in the investigation.

Ervin Cséka: Introductory

Though the author agrees on certain principles of Bill on the new Criminal Procedure Code (e.g. prosecutor's legal status, the duties of the investigator judge, exceptional supervision) but he criticizes some of the directions, thus: certain principles (ex officio procedure, immediacy, publicity); county court's competence; the hearing of the witness and the accused (cross-questioning, the reading out of the minutes of the former evidence); sphere of competence of the court of second and third instance; certain distinct procedures for serving acceleration and simplification (waiving the hearing, leaving out hearing).

Árpád Erdei: Inquisitional and Contradictious Characteristics in Criminal Procedural Legal Systems

The paper is dedicated to the analysis of the continental mixed system of criminal procedure from the point of view of the peresence of inquisitorial and accusatorial features in it. In the author's opinion the investigation phase of the process has more inquisitorial features than the trial, but the judicial phase also has traits inherited from the inquisitorial system. In the course of the reform of Hungarian criminal procedure, the accusatorial features must be reinforced. Any institution capable of serving this aim should be considered for use, independent of its origin.

Zusammenfassung

Tibor Király: Der Platz des Entwurfs des Strafverfahrensgesetzbuchs in der Entwicklung ungarischen Strafverfahrensrechts

Im Strafrechtsverfahren sollen die Rechte und Rechtsmitteln die für beiden Seiten versichert sind in Gleichgewicht halten. Der Aufsatz überprüft diese Frage aufgrund des Enwurfs in einer rechtgeschichtlichen Vergleichung. Er kommt zu der Schlußfolgerung, daß in der Ermittlung die Behörden ein überwiegenderer Quäntität von Mitteln haben als die Verteidigung. Diese Situation wird beim Strafverfahren zum Gleichgewicht gebracht. Der Aufsatz betönt die Bedeutung des im Verfahren eine garanzielle Rolle erfüllender Richters.

Ervin Cséka: Einführung

Der Autor begrüßt bestimmten Prinzipen des Entwurfs zum neuen Strafverfahrensgesetzbuchs (Rechtslage des Staatsanwalts, Aufgaben des Ermittlersrichters), und hat zu einigen Bestimmungen eine Reihe von Bemerkungen gemacht: z.B in Bezug auf einigen Prinzipen, die Kompetenz des Komitatsgerichts, die Verhörung des Zeuges und Angeklagtes das Entscheidunsbereich des zweitinstanzlichen und drittinstanzlichen Gerichts, und jenen Verfahren die die Vereinfachung und Beschleugnigungerlauben.

Árpád Erdei: Inkvisitorische und kontradiktorische Characteristichen in der Strafverfahrensmäßigen Rechtssystemen

Der Autor analysiert die Strafverfahren mit vermischten Sytem in der Hinsicht ihrer akkusatorischen und inkvisitorischten Charakteristichen. Er erklärt, daß in der Ermittlungsphase die inkvisitorische Elementen kräftiger sind als in der Verhandlungphase, aber die vom inkvisitorischen System stammenden Kennzeichen sind auch im letzteren zu erkennen Durch die Reform des ungarisches Strafverfahrens sind die akkusatorischen Charakteristichen zu betonen. Jede Institution die dafür geeignet ist, in Betrach genommen werden kann, ohne Rücksicht auf ihren Ursprung.

Károly Bárd: Der Entwurf zum neuen Strafverfahrengesetz in der europäischen Rechtsentwicklung

Der Verfasser untersucht die Frage, ob der Entwurf des neuen Strafverfahrensgesetzes sich in die europäische Rechtsentwicklung einfügt. Zuerst geht er der Frage nach, ob der Entwurf die Philosophie und Grundstruktur des kontinentalen Systems beibehalt oder eher dem anglo-amerikanischen System folgt. Aufgrund der Analyse kommt der Author zur Schlussfolgerung, dass der Entwurf weiterhin aufgrund der das kontinentalen System kennzeichnende Philosophie aufgebaut ist, in dem das Strafverfahren- im Gegensatz zur amerikanischen Lösung- als eine von anderen Systemen abgesonderte, ausschlisslich die eigene Aufgabe erfüllende Entität funktioniert.

Der Verfasser ist der Meinung, dass die Institutionen des Entwurfs mit den Lösungen der westeuropaischen Ländern grundsätzlich übereinstimmen und den Empfehlungen und anderen Instrumenten des Europarates sowie der Rechtssprechung der Organe der europäischen Menscenrechtskonvention folgen. Der Entwurf löst sich auch von den Institutionen, die dem sozialistischen Modell eigen sind, in dem er den Formalismus des Verfahrens stärkt und dem juristischen Fachwissen eine grössere Rolle zuspricht. Dies aber könnte dazu führen, dass die sozialen Unterschiede sich in der Strafrechtspflege noch in grösserem Masse bemerkbar machen als es heute der Fall ist.

JÓSZAGGYULÉSI KÖNYVTÁR